

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Dějiny židů v Blovicích

Eliška Halová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Dějiny židů v Blovicích

Eliška Halová

Vedoucí práce:

Mgr. Karel Hrdlička

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Eliška Halová

Ráda bych poděkovala Mgr. Karlu Hrdličkovi za čas, který věnoval našim konzultacím a za veškeré podnětné návrhy a cenné rady. Dále bych ráda poděkovala Mgr. Janu Anderlemu, který provedl korekturu pravopisu a Mgr. Petře Řežábkové za korekturu cizojazyčného resumé. Také považuji za nezbytné poděkovat své úžasné babičce Jiřince Cajthamlové za hlídání mého syna Kryštůfka. V neposlední řadě chci poděkovat celé své rodině za podporu.

Obsah

1 ÚVOD	6
2 DĚJINY ŽIDOVSKÉHO OSÍDLENÍ V BLOVICÍCH.....	9
2.1 Židovské památky v Blovicích.....	29
2.2 Židovské domy a okrsky.....	35
2.3 Obchodní gremium.....	39
2.4 Henri Stefan Opper de Blowitz.....	42
3 ZÁVĚR	47
4 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	49
5 INTERNETOVÉ ZDROJE	51
6 RESUMÉ	53
7 PŘÍLOHY	56

1 ÚVOD

Židovství mě velice oslovilo již v létě 2009, kdy jsem navštívila Izrael, který mě zcela uchvátil, a začala jsem i studovat hebrejštinu. Téma bakalářské práce Dějiny Židů v Blovicích mě potěšilo dvojnásobně, neboť uspokojilo mé přání psát o tématu židovství a zároveň se týká i okolí Plzně, která je mým domovem.

Cílem mé bakalářské práce je popsat dějiny židovské komunity v Blovicích od jejich počátků do jejího zániku, popsat současný stav židovských památek a srovnat je s minulostí a v neposlední řadě také zmapovat židovské domy, jejich uspořádání a jejich současný stav, pokud ještě existují. Ve své bakalářské práci jsem si také dala za cíl popsat život a kariéru významného blovického rodáka, novináře Henriho Stefana Oppera de Blowitze, a popsat obchodní gremium, u jehož založení byli i blovičtí Židé.

Práci jsem rozdělila do jedné hlavní kapitoly a jejích čtyř podkapitol. Hlavní, v pořadí druhou kapitolou, je část věnovaná popisu židovských dějin městečka Blovice. Židovská přítomnost v Blovicích trvala bezmála 324 let, vycházím-li z prvního doloženého údaje o přítomnosti Židů Salomona Leviho a Samsona Leviho roku 1618 a z ledna 1942, kdy byli blovičtí Židé zatčeni a odvezeni gestapem do plzeňské sokolovny a posléze rozváženi do ghatt a koncentračních táborů. Holocaustu, neboli šoa, věnuji poměrně mnoho prostoru, neboť je to historie vcelku nedávná a je k ní nejen mnoho informací, ale i svědectví pamětníků. Mně se podařilo navštívit pana Karla Krause, který má vzpomínky zejména na sestry Krausovy a jejich maminku, na řezníka Františka Roubíka a z vyprávění zná rodinu Maxe Ornsteina.

První podkapitolu jsem věnovala židovským památkám v Blovicích. Z těch se zachovala, byť v přestavěné podobě, synagoga a hřbitov, který není v příliš dobrém stavu. Co je oběma památkám společné, je stále přítomný zvláštní náboj a genius loci, který nevymizel ani po dlouhé době židovské nepřítomnosti. Památky jsem se snažila popsat tak, aby je návštěvník Blovic mohl snadno najít, přičemž jsem vycházela ze svých návštěv městečka a orientovala jsem se vždy z Masarykova náměstí. Náležitosti ve výzdobě

a uspořádání synagogy, stejně tak jako výzdobu náhrobku a ritus židovského pohřbu a s ním spojeného svatého bratrstva, jsem se snažila popsat jednoduše a odkazovala jsem na další informace a knihy, které jsou podle mého názoru důležité k pochopení dané problematiky. V odborném popisu synagogální klenby a dochované stropní malby mi byl nápomocen pan ing. arch. Jaroslav Holler.

V podkapitole 2.2 popisuji židovské domy v Blovicích, které nikdy nebyly sdruženy do jednoho jediného ghetta. Židovské domy byly rozděleny do dvou hlavních okrsků, z nichž jeden se nazýval Judenplatzel a nacházel se v bloku domů kolem nynější České spořitelny, na jejímž místě stál původně židovský dům, ve kterém se narodil žurnalista Henri Stefan Opper De Blowitz. Dalším takovým okrskem byly domy v okolí tehdejší synagogy. Některé stály dříve tam, kde je nyní blok s městskou radnicí a knihovnou. Ostatní židovské domy pak byly rozesety v nejbližším okolí náměstí, převážně na jižní straně a jihovýchodním směrem od něj. Opět jsem se na základě vlastní návštěvy v Blovicích snažila popsat domy a jejich umístění tak, aby je návštěvník Blovic mohl snadno najít a podívat se na ně.

Další podkapitolu jsem se rozhodla věnovat blovickému obchodnímu gremiu, které sdružovalo obchodníky z Blovic a okolí. Mezi zakládajícími členy gremia bylo mnoho Židů z Blovic, mimo jiné i Bedřich Weisskopf, tehdejší předseda náboženské židovské obce v Blovicích. V jakési ročence věnované výročí tohoto gremia je zmíněn i obchodník s textilem Max Ornstein, jehož rodina také zahynula při šoa. Blovické obchodní gremium upravovalo ceny, obchodní podmínky a též pořádalo různé sbírky například na nezaměstnané nebo pro žáky školy na učebnice. Zajímavostí je také zákaz dávání vánočních kalendářů zákazníkům, jakožto dárek za věrnost danému obchodníkovi.

Poslední podkapitolu jsem se rozhodla věnovat významnému žurnalistovi světového formátu Henrimu Stefanovi Opperovi De Blowitz. Ten ve věku 15 let začal cestovat po Evropě, aby se ve 20 letech vrátil do Blovic navštívit rodiče, kteří přišli nešťastnou náhodou o rodinné jmění. Mladý muž, původním jménem Adolf Opper, odešel natrvalo do Francie, kde se oženil a svými znalostmi a dovednostmi se dokázal vyšvihnout mezi společenskou

elitu. Byl zvláštním zpravodajem londýnských novin The Times a vymyslel moderní formu interview a mimo jiné dělal rozhovory s princem Ottou von Bismarckem nebo egyptským chedívem Ismailem Pašou a s mnoha jinými významnými osobnostmi tehdejší doby. Dokázal také předčasně publikovat některé dokumenty- například smlouvu o ukončení rusko- turecké války nebo tajnou dohodu o invazi Německa do Francie. Při popisování jeho života a významných počinů jsem vycházela z Encyklopedie židovských obcí- heslo Blovice, kde jsem našla důležitá data a důležité mezníky a události v jeho životě a tyto jsem se posléze snažila dohledat v jeho knize vzpomínek *Memoirs of M. De Blowitz*, která byla vydána v Londýně roku 1905.

Co se pramenů a literatury týče, zásadní pro mě byla *Encyklopedie židovských obcí- heslo Blovice*. Tato encyklopedie stručně a heslovitě popisuje zásadní data a důležitá jména a jiné údaje, které jsou spjaté s židovským osídlením Blovic. Další zásadní knihou pro mě byla publikace *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti* od Huga Golda, zejména pak kapitola *Dějiny Židů v Blovicích* od Josefa Weisskopfa. Z těchto zdrojů jsem vycházela a podle důležitých údajů v nich uvedených jsem zjišťovala další podrobnosti, a pokud to bylo možné, snažila jsem se je dále více rozepsat.

Z literatury, kterou jsem při psaní této bakalářské práce využila, bych dále chtěla zmínit knihy od Pavly Damohorské a Bedřicha Noska *Židovské tradice a zvyky* a též *Úvod do synagogální liturgie*. Tyto knihy čtenáři krásně popíší a vysvětlí průběh židovských pobožností, specifických obřadů a způsob, jakým Židé slaví svoje svátky.

Dále bych chtěla zmínit knihu Ivy Steinové *Židovský náhrobek a symbolika výzdoby ve světle tradice*. Kniha je psána dvojjazyčně, anglicky a česky, a velice mi pomohla doplnit vědomosti před tím, než jsem navštívila židovský hřbitov v Blovicích, a mohla jsem jej tak lépe popsat.

Z knih, které popisují dějiny, bych jistě doporučila *Historii Židů v Čechách* a na Moravě Tomáše Pěkného a knihu Hillela J. Kievala *Formování českého židovstva*, která popisuje život a dějiny Židů v Čechách do konce první světové války. Z cizojazyčných knih považuji za esenciální zdroj

vědomostí a informací knihu Haima Hillela ben Sassona *A history of the Jewish people*.

V neposlední řadě jsem také navštívila Národní archiv ČR na pražské Letné, kde jsem nahlédla do archiválií ve fondu HBM, který sdružuje parcelní výpisy, židovské matriky a jiné zajímavosti týkající se blovicích Židů. Velice cenným zdrojem informací pro mě bylo i setkání s panem Karlem Krausem, který mi vyprávěl své vzpomínky.

Veškeré přepisy z hebrejštiny do latinky jsem prováděla na základě publikace *Judaismus od A do Z* od Ja'akova Newmana a Gavri'ela Sivana.

2 DĚJINY ŽIDOVSKÉHO OSÍDLENÍ V BLOVICÍCH

Dějiny Židů v Blovicích se začaly psát na začátku šestnáctého století, kdy se tu Židé začali usazovat zřejmě z důvodu jejich vypovězení z Plzně roku 1504. Tomáš Pěkný k této události píše ve své knize: „*Tak byli r. 1504, pouhé tři roky po vyhlášení olomouckého ediktu, nuceni s královým souhlasem opustit na věčné časy Plzeň...*”¹ Počátkem šestnáctého století měly Blovice na základě tohoto vypovězení již velmi početnou židovskou komunitu.²

První oficiální doklad osídlení Blovic Židy máme z roku 1618, kdy jsou „*doloženi dva muži Salomon Levi a Samson Levi.*”³ Neví se však, zda-li jsou zde tyto muži usazeni sami nebo i se svými rodinami. Od roku 1649 je doložena modlitebna, dle mého překladu daného pramene byla jen stlučená z prken. V roce 1654 žilo v Blovicích 11 dospělých mužů židovského vyznání a 1 mladík nad 10 let věku.⁴ Židovští mladíci se stávají dospělými muži, když

¹ Citováno dle: PĚKNÝ, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě*. str. 47

² WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

³ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2

⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2

dosáhnou věku 13 let, věku bar-micva.⁵ Když se v tehdejší době sčítali lidé, tak děti do deseti let byly většinou opomíjeny. V roce 1654 bylo v židovském vlastnictví 12 obytných domů. V tomto roce máme rovněž doloženou kontribuci⁶, která „činí 3 rýnské a 45 kr.”⁷ Na sklonku 17. století byl založen zdejší židovský hřbitov, jehož nejstarší hroby pocházejí z roku 1683.⁸

Na začátku 18. století, konkrétně roku 1702, žije v Blovicích 47 Židů starších 10 let a tvoří 12% z celkového počtu obyvatel města. O 22 let později, v roce 1724 je počet Židů v Blovicích již dvojnásobný oproti začátku století, neboť je doloženo 18 rodin a celkový počet 90 osob židovského vyznání.⁹

V Encyklopedii židovských obcí je uvedeno, že 14 rodin je familiantských a 4 synové, familianti, jsou již ženatí.¹⁰ Já osobně bych slovní spojení familiantská rodina ještě nepoužila, protože familiantský zákon byl vyhlášen až roku 1726 Karlem VI. Familiantský zákon¹¹ omezuje právo na ženitbu, kdy se smí oženit pouze nejstarší syn a to jen za předpokladu, že jeho otec již zemřel. Karel VI. vydal rovněž translokační reskript, který nařizoval, aby Židé bydleli v uzavřených ghettech.¹² V roce 1724 Židé v Blovicích vykonávali profesi vinopalníka, učitele, krejčího, dva Židé byli koželuhové, další dva byli kramáři a jeden podomním obchodníkem. Vinopalník se jmenuje

⁵ Bar micva je židovský obřad, při kterém se chlapec stává nábožensky dospělým, více viz: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. STR. 20, MARCUS, J.R. *THE JEW IN THE MEDIEVAL WORLD*. str. 243

⁶ Kontribuce jsou nucené dávky- buď ve formě peněz nebo naturálií. Lze je připodobnit k výpalnému.

⁷ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2. Rýnský zlatý=75 krejcarů. 1 krejcar= 6 haléřů. Historická měna.

⁸ WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

⁹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Více k familiantskému zákonu viz: PĚKNÝ, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě*. Str. 77. FIEDLER, Jiří. *ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY v Čechách a na Moravě*. Str. 17-18.

¹² Více viz: PĚKNÝ, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě*. Str. 76. , Jiří. *ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY v Čechách a na Moravě*. Str. 18

Eliáš Isac a učitelem byl Samuel Wolf.¹³ Velice kuriózní mi přijde činnost jednoho Žida, který zároveň poráží dobytek a zároveň obchoduje s koňmi. Obchodování s koňmi je mezi zdejšími Židy v oblibě, stejně tak jako obchod s plátnem či peřím.¹⁴

Období následujících dvaceti let bude pro blovické Židy nepříjemné. Jak jsem již psala, Karel VI. roku 1726 vyhlásil familiantský zákon a translokační reskript. Roku 1733 byli, možná právě v důsledku vyhlášení těchto omezení, přijati ve Žďáru- panství hraběte Prokopa Kolowrata Krakowského, dva Židé z Blovic a sice Joachim Hartmann a Lieberle Pinkus. V roce 1747 vydal hrabě P. K. Krakowský dekrety, kterými vypověděl 8 židovských rodin.¹⁵ Josef Weisskopf o tom píše, že se „*vyhlášením ze dne 18. února 1747 zmenšuje stav židovstva, kde poroučí, aby se vystěhovali se ženami a dětmi ve třech měsících: Joachim Hartman, Jakub Hartman, Josef Polák, Jakub Fischl, Jarolím Polák, Samson Černý, Jakub Levita a Josef Pinkus.*“ Podle Weisskopfa však tentýž hrabě v roce 1751 nařídil: „*Jelikož poznávám, že židovstvo v několika letech ke škodě křesťanské obce se rozmohlo, ačkoliv já v roce 1747 jsem 11 židovských rodin odstranil...*“¹⁶ Dále hrabě nařizuje, že Židé nesmí dále stavět domy nebo je rozšiřovat, nesmí obchodovat se senem, dřívím a také je jim zapovězeno chovat dobytek. To vše pod hrozbou pokuty osmi říšských tolarů. Jediný, kdo smí dobytek chovat a porážet, je Žid Radnický- zřejmě je jím myšlen buď Jacob Radnitzky, jehož přítomnost je doložena roku 1793 v domě číslo XVI.¹⁷, nebo některý muž z rodiny Radnitzerů. Těmito nařízeními na dlouho dobu končí protižidovské omezování v Blovicích, které se znovu objeví za 120 let při vánočních výtržnostech a na

¹³ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIA ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 6. Samuelu Wolfovi se říká: „*Schulmeister- nicht sesshaft, kan imer weg ziehen wen er will.*“ To se dá volně přeložit takto: Učitel- ještě není zcela usazený a může se ještě odstěhovat pryč, kdyby chtěl.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIA ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2

¹⁶ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

¹⁷ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIA ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 24 (aktualizované vydání)

přelomu 19. a 20. století při celostátních protižidovských náladách v souvislosti s Hilsneriádou.¹⁸

V roce 1757 žije v Blovicích 16 židovských rodin a lidé se živí stejně, jako v letech předchozích- krejčovstvím, vinopalnictvím, koželužstvím, řezničnou a handlováním s koňmi. Ubyla zmínka o přítomnosti podomního obchodníka, ale naopak přibyla zmínka o obchodování s plátnem a peřím. Na židovské kolegy v oboru, zejména na řezníky, si stěžovali křesťané, kteří provozovali stejnou živnost. „Židé..., proti kterým sobě řemeslníci, obzvláště řezníci, tuze stěžovali, k velké záhubě jsou, jakož i k pohoršení, neb v mnohých domech s křesťany spolu zůstávají, obzvláště na rynku..., takže z ohledu toho ani o Božím těle na rynek se nevede.“¹⁹

V roce 1770 bydlí Židé v Blovicích v celkem třinácti domech, ale žádný není v jejich vlastnictví. Tyto domy totiž vlastní vrchnost- hrabě Prokop Kolowrat Krakowský.²⁰

V roce 1783 v Blovicích žilo už 19 rodin, ale dvě nebyly úplné, neboť v pramenech je doložena existence jedné vdovy a jednoho vdovce s dětmi. Rodina vdovce Nathana Feitla je označena za rodinu v úpadku a on je označen jako „*credarius*“²¹ – to jest něco jako dlužník, který nemůže dostát svým závazkům, člověk, který je platebně neschopný. Židé většinou obchodují a jako draslař²² a vinopalník pracuje Aaron Beer, který je ženatý a má dvě děti. Je také doložena přítomnost kantora Jacoba Seliga, kterého nazývali

¹⁸ WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH* in GOLD, Hugo. *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

¹⁹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2 a 10 (totéž psáno na obou stranách)

²⁰ Tamtéž, str. 10

²¹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2

²² Draslař vyrábí draslo, což je zásaditý polotovár používaný v koželužství, výrobě mýdla a výrobě skla. Nazývá se též potaš, salajka, lesní sůl nebo flus. Více viz: HAUNER, Adam. *O potaši a spálených lesích* [online, citováno 7.4.2012]. Dostupné z: < <http://www.hauner.cz/GC31A8X/> >. Draslo je též starší název pro uhličitán draselný.

„Schulsänger“²³ neboli, volně přeloženo, školní zpěvák. Ovšem v jidiš znamená schul i synagoga, takže je to možná míněno jako synagogální zpěvák, kantor, neboli chazan.²⁴ Funkci šamese²⁵ vykonával Pincas Herschl, kterému se podle Encyklopedie židovských obcí přezdívalo „gemeinndiener“ „a byl ženatý, se třemi dětmi“²⁶. Gemeinndiener, správně gemeinde diener, což znamená obecní sluha. Pro rok 1786 je také doložena funkce mohela, kterou měl zastávat Friedmann Opper, který je snad totožný s rabínem, který začal sloužit v roce 1811. Mohel je rituální obřezávač.²⁷

O 10 let později, v roce 1793, počet židovských rodin v Blovicích opět vzrostl. Bylo jich celkem 22, ale z toho byly tři rodiny zaopatřovány pouze vdovami nebo vdovci. Celkově zde žilo 131 Židů, ale je možné, že někteří z nich žili v blízkých vesnicích jako jsou například Seč nebo Žďár. V tomto období vykonávali Židé povolání, která jsou již vyjmenována- obchodují se zbožím různých druhů. Konkrétní jména máme doložena pro vinopalníka a draslaře v jedné osobě- byl jím Levi Klauber se svou pětičlennou rodinou. V draslavně pana Klaubera bydlel sběrač popela a obchodník Israel Kraus. Někteří v Blovicích narodivší se Židé se také odstěhovali do jiných měst nebo vesnic, aby tam pracovali nebo tam žili se svými příbuznými. Například jeden z pozdějších blovických rabínů, Friedmann Opper, působí v tomto období jako rabín v Bečově nad Teplou nedaleko Karlových Varů. Tento muž žije v Bečově společně se svou sestrou Elisabeth a se svým otcem Levim, o které se pečlivě stará.²⁸ O dalších židovských rodácích z Blovic se píše: „Jacob Rosenberg

²³ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 6

²⁴ Kantor, neboli chazan vede a zpívá modlitby při židovské liturgii. NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. STR. 82. , MARCUS, J.R. *THE JEW IN THE MEDIEVAL WORLD*. str. 241

²⁵ Šames je synagogální sluha, více viz: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. str. 203- 204.

²⁶ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 6

²⁷ Více k významu mohela viz: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. Str. 130. , IDELSOHN, A.Z., *JEWISH LITURGY and Its Development*. str. 166. Více k obřezce viz: DE VRIES, Simon Philip. *ŽIDOVSKÉ OBŘADY A SYMBOLY*. str. 170-174. , NOSEK, B. DAMOHORSKÁ,P. *ŽIDOVSKÉ TRADICE A ZVYKY*. str. 31-47

²⁸ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 2 a 5/
aktualizované vydání str. 8 a 14

*(4 děti) žije jako školní učitel v Pořejově. Isak Weiss (2 děti) žije jako školní učitel v Lestkově. Seligmann Hüller (svobodný), žije jako pomocník u bratra, trafikanta v Jindřichovicích u Kraslic. Rachel Weissköpfín žije jako služebná u obchodníka Steinera v Horažďovicích.*²⁹ Roku 1793 je také doložen učitel jménem Samson Wolf, svobodný Žid původem z německého Sulzbachu. V Encyklopedii židovských obcí, v hesle Blovice, se můžeme dozvědět, že tomuto muži se přezdívalo učitel dětí. Od tohoto roku jsou také přesně dokumentována čísla popisná židovských domů v Blovicích, jejich poloha a obyvatel či obyvatelé, ale tomuto tématu se věnuji v samostatné kapitole 2.2. Co se týče vydávaných soupisů židovských rodin, o Blovicích v nich není zmínka, protože pro ně se ucelený seznam rodin nedochoval. Pouze ve Štěnovicích jsou zaznamenáni dva familianti, snad pocházející z Blovic - Joachim a Abraham Krausovi, kteří tam přišli kolem roku 1800.³⁰

*„V roce 1811 mají Blovice 17 židovských familiantů, kteří jsou zdejší, a 3 familianty, kteří přišli odjinud- ze Skryšova/ Dražkova (Naphtaly Luft a Friedeman Luft) a z Tachova (Adler)“.*³¹ 19. února 1827 se měl ve Zdemyslicích č.p. 70 narodit pan Bernard Slánský, otec Rudolfa Slánského. Tento údaj jsem získala při prohlížení mikrofilmu č. 90, p.č. 3520 ve fondu HBMa 90 (jde o židovské matriky z Blovic 1784- 1854, Zdemyslice spadaly pod její působení).³² Způsob obživy nebo obchodu pro toto období není uveden. V této době už se začínají objevovat častější zmínky o židovské náboženské obci v Blovicích. Podle Encyklopedie židovských obcí, heslo Blovice, je prvním rabínem jakýsi „učený reb“ Feiwel Kac z Blovic, který je připomínám před rokem 1811, a druhým rabínem je Friedmann Opper, který má funkci vykonávat od roku 1811 do roku 1825. Friedmann Opper byl též rabínem v Bečově nad Teplou, kde působil v posledních letech 18. století. Kac

²⁹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 6

³⁰ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*.

³¹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 3/ aktualizované vydání str.10

³² Mikrofilm č. 90, p.č. 3520, fond HBMa 90 1784-1854. Národní archiv České republiky

a Opper jsou snad jedna a tatáž osoba.³³ V tomto období je také doložena funkce mohela, obřezávače, kterého mezi lety 1810 až 1831 vykonával Philip Opper. Po něm zůstala funkce mohela v rukách mužů z rodiny Goldscheiderů, kteří byli zdravotnický vzděláni, byli buď ranhojiči nebo tzv. chirurgist. Prvním z Goldscheiderů, který byl mohelem, byl Salomon a to mezi lety 1842- 1861. Tento byl také představeným náboženské obce mezi lety 1861- 1878.³⁴

V polovině 19. století začíná počet Židů v Blovicích pozvolna stoupat. Mezi lety 1837 a 1849 žije ve městě celkem 1151 obyvatel a z toho 28 rodin je židovských. Židé se živí opět převážně podomním obchodem nebo obchodem se smíšeným zbožím a dva jsou kramáři.³⁵ Z mikrofilmu č. HBM 25 se také lze dozvědět smutnou zajímavost z židovské matriky, že se 22. srpna 1855 narodilo mrtvé miminko, a 2. října téhož roku radostnější zajímavost- rodičům Anně a Jakobu Harpmanovým se narodila dvojčátka Elisabeth a Salomon.³⁶ Dalším rabínem v Blovicích byl Joachim (Chajim) Spira/ Spera, zvaný „*localrabbiner*“³⁷, který funkci vykonával pouhý jeden rok mezi lety 1849 a 1850 (v roce 1850 zároveň zastával funkci učitele náboženství) a v roce 1855 byl rabínem v Dobříši. Roku 1848 je také doložena funkce prvního předsedy blovické židovské obce- až do roku 1861 jím byl Leopold Fischl³⁸ zvaný „*Kulif*“³⁹. Byl váženou osobou a dostávalo se mu velké úcty od všech obyvatel, nejen od Židů. Josef Weisskopf o něm píše jako o muži, „*jemuž se podařilo utlumiti nepokoje protižidovské hned v zárodku. Týž zemřel náhle*

³³ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5/ aktualizované vydání str. 14

³⁴ Tamtéž. str 6/ aktualizované vydání str. 15

³⁵ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 3/ aktualizované vydání str. 10

³⁶ mikrofilm č. HBM 25. Národní archiv České republiky.

³⁷ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 5

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

2. dubna 1882, když byl starostoval do r. 1861“.⁴⁰ Po něm je uveden jako předseda židovské obce Markus Oppper, ale je zvláštní rok jeho působení ve funkci předsedy- rok 1850. Fischl totiž tuto funkci zastával do roku 1861.⁴¹

V druhé polovině 19. století žije v Blovicích asi 158 Židů, 8,48 % z celkového počtu 1862 obyvatel. Nyní je počet židovských obyvatel Blovic již na svém vrcholu, dále už bude mít spíše sestupnou tendenci.⁴² K tomuto vysokému počtu Židů se také vztahuje otázka židovské školy, která se uvádí jako existující v roce 1850. V tomto roce byl učitelem již ve funkci rabína zmíněný Joachim (Chajim) Spira / Spero. Jak to se židovskou školou v Blovicích bylo, objasňuje ve své knize Mgr. Josef Koželuh: „Ve druhé polovině 19. století dochází též k růstu židovského obyvatelstva, což se projevilo i ve zvýšeném počtu žáků židovského původu na blovické škole. V důsledku toho přestali žáci tohoto vyznání docházet od konce roku 1873 do obecné školy v Blovicích. Prostřednictvím svého představeného Leopolda Fischla žádala židovská obec, aby mohla přeměnit svou soukromou náboženskou školu v samostatnou židovskou německou soukromou školu s právem veřejnosti, protože se jí podařilo k tomuto účelu zajistit řádně zkoušeného učitele. Žádosti bylo vyhověno na počátku roku 1874, kdy byla v Myšíně zřízena židovská škola, kterou až do roku 1894 vydržovalo židovské obyvatelstvo. Po zrušení této školy přešly židovské děti zpět na obecnou školu. 19.11.1911 svolila c.k. Zemská školní rada, aby se žáci z Blovic a ze Seče vyučovali židovskému náboženství ve školní budově v Blovicích. S výukou se začalo na konci roku 1912 a vyučujícím byl rabín Jonáš Traub.“⁴³ Když se přidřím tématu školství, tak se patří uvést učitele, který učil ještě před Jonášem Traubem. Byl jím Ludwig nebo Lazar Adler, jenž začal vyučovat v roce 1872, a kdy ve svém povolání skončil, není uvedeno. Tento muž byl na

⁴⁰ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH* in GOLD, Hugo. *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42.

⁴¹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIA ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5/aktualizované vydání str. 14

⁴² Tamtéž. str. 3/ aktualizované vydání str. 10

⁴³ Citováno dle: KOŽELUH, Josef. *BLOVICE- historie školství*. str. 18 a 19

začátku 20. století také rabínem (1902-1903) a roku 1872 vykonával funkci kantora (chazana).⁴⁴

V roce 1858 působil v Blovicích jako rabín Josef Duschner. Jeho působení přímo v Blovicích není konkrétně doloženo, ale roku 1851 oddával v Horažďovicích a mezi lety 1855 až 1866 byl rabínem v nedalekém Spáleném Poříčí. Do roku 1871 je blovickým rabínem Salomon Schwarzkopf, který byl významným židovským učencem své doby.⁴⁵ *„Záznam o rabínovi Švarckopfovi z Blovic- Podle náhrobního kamene na židovském hřbitově se narodil rabín Šalamoun Švarckopf v roce 1800 a zemřel v roce 1876.“*⁴⁶ Co se týká funkce mohela pro toto období, tak ji vykonávalo hned několik mužů z rodiny Goldscheiderů souběžně. Mezi lety 1862-1870 ji vykonával N. Goldscheider, roku 1867 byl mohelem Samuel a mezi lety 1868 a 1881 v této funkci působil Salomon (zřejmě není totožný s tím prvním Salomonem). Posledním mohelem vůbec i z rodiny Goldscheiderů byl I. Goldscheider, který byl mohelem od roku 1869 do roku 1871.⁴⁷

V roce 1879 se stal předsedou blovické židovské obce Bedřich (Friedrich) Weisskopf a byl jím až do roku 1911, kdy zemřel. Jak jsem již zmiňovala výše, tak se zdejšími Židy, kromě restrikcí hraběte Prokopa Kolowrata Krakowského a období Hilsneriády⁴⁸, protižidovské nepokoje vyhýbaly. Období Hilsneriády postihlo blovické Židy podle Josefa Weisskopfa takto: *„V době Hilsnerova procesu v Kutné Hoře a v Písku 1899 počalo také v B., zásluhou tehdejšího purkmistra, advokáta dra Františka Metelky, protižidovské heslování, projevené zejména vypuštěním dvou Židů z kandidátek do obecního zastupitelstva. Starosta p. Bedřich Weisskopf vystihl slabiny tohoto štváče, odkryl v zasedání místní školní rady jisté nesprávnosti*

⁴⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5-6 /aktualizované vydání str. 14-15

⁴⁵ VRÁNKOVÁ, O. *BLOVICE- církevní a židovské památky*. str. 49

⁴⁶ Citováno dle: Mikrofilm č. 90, p.č. 3520, fond HBMA 90 1784-1854. Národní archiv České republiky

⁴⁷ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str.6/ aktualizované vydání str. 15

⁴⁸ Více k Hilsneriádě: KIEVAL, H.J., *Formování českého Židovstva*. str. 113-115, 122-123.

v jeho úřadování a přivodil tím nejen jeho resignaci na purkmistrovství, nýbrž též jeho ne právě čestný odchod z B. Tím byl zjednáán starý klid a Židé dosáhli opět dvou míst v obecním zastupitelstvu, které bylo po dvě léta „judenrein“.⁴⁹ Judenrein je hrůzně znějící termín, který v překladu znamená čisté od Židů. Bedřich Weisskopf byl také správcem židovských matrik, což dokládám v příloze fotografií mikrofilmu číslo HB 39.91, kde je zaznamenán originál rodného listu chlapce M. OTTO ze Seče podepsaný právě Weisskopfm.⁵⁰

Od posledních dvaceti let na konci 19. století se začíná postupně počet Židů v Blovicích snižovat. V roce 1880 je to 158 Židů, v roce 1890 už jen 122 a v roce 1930 je to již jen zhruba 20 občanů židovského původu. Co se týče samotné náboženské obce, tak měla v prvních třech letech 20. století 100 duší, během 1. světové války 54 duší a po jejím skončení měla duší 70. Prvním rabínem v novém století byl již dříve zmíněný Ludwig (Lazar) Adler. V dataci začátku jeho služby židovské obci se prameny rozcházejí - někde se uvádí hned další rok po rabínu Schwarzkopfovi, tedy rok 1872, a další zdroj uvádí, že jako rabín začal působit až v roce 1902. Rovněž to, kdy jeho funkce rabína skončila, není jasné. Pokud by se prameny měly shodnout, tak musím uvést dobu mezi lety 1903 a 1910. Co však je jisté, je skutečnost, že byl nejen rabínem, ale i kantorem (chazanem) a učitelem náboženství. A ve sporné době od roku 1903 do roku 1910 v Blovicích působí nejdříve Leopold Kramer a po něm Markus Schulhof, který do roku 1890 působil v Jirkově u Chomutova a do roku 1903 byl rabínem v Kadani. Posledním doloženým rabínem, kantorem (chazanem) a učitelem náboženství v jedné osobě, byl Jonáš Traub, který z Blovic odešel do Mašřova, kde působil do roku 1929, a kolem roku 1932 působil v Lubenci. Zajímavá je souvislost s regionem Chomutovska. Traub, Schulhof a snad i Schwarzkopf působili před nebo po Blovicích právě v tomto regionu.⁵¹

⁴⁹ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH* in GOLD, Hugo. *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42-43.

⁵⁰ Mikrofilm č. HB 39.91. Národní archiv České republiky.

⁵¹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*.

Podle německojazyčného kalendáře pro izraelity Luach, který dokumentoval činnost židovských obcí v Rakousku- Uhersku mezi lety 1892-1919 a ze kterého také vychází Encyklopedie židovských obcí, byl v Blovicích od roku 1906 do roku 1915 košer hostinec a vedla jej Lotti Krausová. Z téhož zdroje se lze dozvědět, že mezi lety 1905 a 1915 byl v činnosti ženský spolek.⁵² Z mikrofilmu HB 39.91 je patrné, že začala klesat porodnost židovských maminek. V roce 1905 se narodila pouze dvě miminka- Emil rodičům Adolfovi a Bertě Blochovým a Karel rodičům Salomonovi a Matyldě Weisskopfovým. Dalšími dětmi, které se narodily, byli až roku 1912 Lili a Karel. Lili se narodila 21. ledna 1912 Emilovi a Sofii Radnicerovým a Karel se narodil 29. srpna 1912 Antonínovi a Else Radnicerovým. Až do roku 1927 se již žádné židovské miminko v Blovicích nenarodilo.⁵³ Před začátkem 1. světové války, v roce 1913, se stal předsedou židovské obce v Blovicích Antonín Radnitzer a ve funkci setrval až do roku 1930.⁵⁴ Podle mikrofilmů fondu HBMa, kde jsou židovské matriky z Blovic, byl také správcem těchto matrik. Ještě v době působení Antonína Radnitzera, je jako představený blovické židovské obce uveden A. Nademnitzer, a to v letech 1921 až 1922. V roce 1921 je jako místostarosta uveden E. Rademnitzer. Jestli se jedná o místostarostu náboženské obce nebo Blovic jako takových, není z pramenů zřejmé.⁵⁵

V roce 1921 měly Blovice z celkového počtu 1834 obyvatel 48 obyvatel židovského původu. Tento údaj vychází z publikovaných výsledků sčítání lidu v Čechách z let 1880 – 1930. Je však v rozporu s udaným počtem tzv. platících duší v blovické náboženské obci- roku 1921 jich má být 73. Rozdíl 25 lidí je zřejmě možné zdůvodnit tím, že do celkového sčítání obyvatel byli zahrnuti i Židé z okolních obcí jako jsou Žďár nebo Seč. Kasejovice a Spálené Poříčí měly vlastní obec. Jisté však je, že po roce 1921 byla blovická židovská

⁵² FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 8/ aktualizované vydání str. 19

⁵³ Mikrofilm č. HB 39.91. Národní archiv České republiky.

⁵⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5/ aktualizované vydání str. 14

⁵⁵ Tamtéž

obec připojena k té plzeňské.⁵⁶ Posledním Židem, přesněji posledním židovským miminkem narozeným přímo v Blovicích, byla Anny Ornsteinová. „Narodila se 14. května 1927 rodičům Maxovi Ornsteinovi a Kamile Ornsteinové rozené Ledererové.”⁵⁷

Po první světové válce blovická náboženská obec začala postupně zanikat, měla totiž stále méně a méně členů. „Náboženská obec židovská v Blovicích, která náležela ještě před válkou (rozuměj 1. světovou) k větším obcím na českém západě, má dnes toliko 4 mužské členy a nesežene ani o největších židovských svátcích k nábožnosti předepsaný počet mužů - je určena k zániku.”⁵⁸ „Blovická náboženská obec zanikla v roce 1940.”⁵⁹

V roce 1942 bylo vyhlášeno tzv. konečné řešení židovské otázky a započal holocaust neboli šoa. To bylo tím nejhorším v historii židovského národa.⁶⁰ Všeobecně známou smutnou skutečností je to, že Židé z tehdejšího protektorátu Čechy a Morava byli odváženi většinou nejdříve do bývalé habsburské pevnosti v Terezíně a odtud byli rozváženi nákladními vagóny, tzv. dobytčáky, do konkrétních vyhlazovacích táborů.

Podle pamětní desky na radnici v Blovicích zahynulo v důsledku nacistického řádění 26 blovických Židů. Byli to tito lidé: Adolf Gešmai, Jindřiška Herrmanová, Vítězslav Kersch, Jindřich Kraus, Berta Krausová, Klára Krausová, Terezie Krausová, Terezie Krausová ml., Zdeňka Krausová, Regina Löwyová, Artur Löwidt, Ida Löwidtová, Max Ornstein, Anna Ornsteinová, Kamila Ornsteinová, Antonín Radnitzer, Heřman Radnitzer, Karel Radnitzer, Eliška Radnitzerová, Klára Radnitzerová, Marta Radnitzerová,

⁵⁶ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5/ aktualizované vydání str. 12

⁵⁷ Citováno dle: Mikrofilm č. HB 39.91. Národní archiv České republiky.

⁵⁸ WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. str. 42

⁵⁹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5

⁶⁰ Šo'a: dosl. katastrofa, zničení. Konkrétně ha-šo'a, holocaust evropského židovstva, kterou vymysleli a prováděli nacisté od roku 1933- NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS od A do Z*. str. 213-214. Také více viz: JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. str. 469-493 (holocaust a konečné řešení)

František Roubík, Eliška Roubíková, Helena Roubíková, Marie Roubíková a Emil Stein. *„Jediní Židé, kteří se stihli zachránit byli ti, kteří ještě v osmatřicátém utekli za hranice, do Anglie a do Ameriky.“*⁶¹

Předzvěsti strašlivých zločinů nacistické moci se začaly dostávat na světlo světa už v průběhu německé okupace a později i v Protektorátu Čechy a Morava. Němci zaváděli různá protižidovská opatření, jako třeba povinnost označení židovských obchodů bílou barvou. Takto se vlastně musely označovat všechny obchody, jejichž majitelé neměli prokazatelný árijský původ.⁶² Své obchody si museli označit Max Ornstein, který obchodoval s textilem a kůžemi, Radnitzerovo a Steinovo železářství. Dále to bylo řeznictví, které provozovaly hned tři rodiny- Krausovi, Radnitzerovi a Roubíkovi, kteří i obchodovali s koňmi. Svůj obchůdek s galanterií musely také označit sestry Krausovy, Terezie a Berta, a Artur Löwith, který obchodoval s kůžemi a obilím.⁶³ *„Ze spořitelny sundali i pamětní desku de Blowitze.“*⁶⁴ *„V roce 1993 byla pamětní deska znovu umístěna na průčelí blovické spořitelny.“*⁶⁵ Nakonec stejně museli blovičtí Židé své obchody zavřít - k tomu došlo dne 19. února 1940.⁶⁶ Jak známo, museli všichni Židé v tehdejší Protektorátu nosit na svrščích žlutou hvězdu a museli vyplnit prohlášení o svém původu. Nejinak tomu bylo u blovických Židů.

V Blovicích žilo několik rodin s příjmením Kraus, ale ne všichni byli Židé a ne všichni byli příbuzní. *„Kdysi jsem se kamarádil s mladým Komorousem,*

⁶¹ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁶² Povinnost označení obchodů a osob: NĚMCOVÁ, Miroslava. *Projev u příležitosti dne PAMÁTKY OBĚTÍM HOLOCAUSTU 27.1.2012* [online] [citováno 7.4.2012]. Dostupné z: <<http://www.fzo.cz/wp-content/uploads/Projev-Miroslavy-Němcové-27.1.2012.pdf>>

⁶³ Jména a druhy živností čerpány z: BYSTRICKÝ, Ivan. *HOLOCAUST A BLOVIČTÍ ŽIDÉ*, 26.1.2010 [online][citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://www.blovice.info/pdf/holocaust.pdf>>

⁶⁴ Citováno dle rozhovoru s Mgr. Josefem Koželuhem dne 22.3.2012 v Blovicích, v muzeu jižního Plzeňska

⁶⁵ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 7/aktualizované vydání str. 17

⁶⁶ Datum uzavření obchodů čerpáno z: BYSTRICKÝ, Ivan. *HOLOCAUST A BLOVIČTÍ ŽIDÉ*, 26.1.2010 [online][citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://www.blovice.info/pdf/holocaust.pdf>>

ale táta mi říkával: „ toho kluka mi sem nevod’ ”. Starý pan Komorous totiž chtěl tatínkův pozemek, který sousedil s tím jeho, a udal nás na gestapo, že prý jsme Židé. Museli jsme to vysvětlovat, tatínek jel s rodnými listy na gestapo do Plzně a lidé se za nás přimlouvali, ale stejně jsme o pozemek přišli. Dodnes na něm stojí dům, který Komorousovi postavili. Starý Komorous spolupracoval, teda kolaboroval s Němci a nosil na rukávu haknkreuz.⁶⁷ Tito Krausovi také u sebe ukrývali parašutisty (partyzány). O tom pan Karel Kraus vypráví tento příběh: „Za druhé světové války, když jsem byl malý chlapec, schovávali rodiče partyzány. Schovávali je pod falešnou podlahou ve váze, která je z části na ulici a z části zabíhá do našeho sklepa. Dříve se na této váze vážili masní býci nebo krávy. Pamatuji si, jak blovický Žid, řezník František Roubík, ty bejky a krávy vodil dolů z váhy a že byl korba, hodně svalnatý. Jednou v noci přistáli parašutisté a táta je schoval právě do té váhy. Rodiče se pak ale báli, když na nádraží, které je přímo před domem, přijel vlak plný německých vojáků a jejich vybavení. Ti vojáci chodívali mamince až pod okna do kuchyně a říkali Frau Kraus, ohřejte nám eintopf. Rodiče se báli, aby z falešné podlahy němečtí vojáci nezaslechli nějaké zvuky. Táta se domluvil s hrobníkem panem Karlíkem, že parašutisty schovají ve velké jeho rodinné hrobce na blovickém hřbitově. Jednoho dne je v noci potajmu odvedli na blovický hřbitov a schovali je do hrobky. Maminka tehdy vařila spoustu jídla s tím, že jídlo posílá pro Karlíkovu rodinu. Tehdy jsem si myslel, že museli být asi velmi chudí, když jim rodiče posílali tolik jídla. Rodiče mi to jako malému chlapci tehdy nemohli říct, neboť bych je mohl nechtěně prozradit. Až později s dcerou pana Karlíka jsme přišli ve společné řeči na to, že moji rodiče ukrývali partyzány u nás doma a že poté přebývali v hrobce na hřbitově a že to velké množství jídla potom bylo pro ně.“⁶⁸ Přesné datum mi pan Kraus nesdělil.

Ty nejhorší dny v dějinách blovických Židů, které de facto znamenaly konec Židů v Blovicích, nastaly mezi 15. a 22. lednem roku 1942. To totiž byli všichni místní Židé postupně zadrženi gestapem a pak byli odvezeni do Plzně,

⁶⁷ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁶⁸ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

kde byli s ostatními Židy z Plzeňska shromážděni v sokolovně ve Štruncových sadech. V sokolovně pak čekali na transport do Terezína.⁶⁹

Jako první byli zadrženi Roubíkovi, a to 15. ledna. Z Plzně pak byla celá rodina odvezena do Terezína *transportem evidenční číslo R, s pořadovými čísly 424, 425, 426, 427.*⁷⁰ Zde také zemřela maminka Marie Roubíková, dne 31. října 1942. Sestry Eliška a Helena Roubíkovy byly odvezeny *transportem ev. č. A1, poř. č. 102 a 104 do Piaski, koncentračního tábora v Obvodu Osvětimi.*⁷¹ O přesném datu jejich smrti se prameny nezmiňují. O koncentračním táboře Piaski se mi nepodařilo zjistit konkrétnější informace. Z Roubíkovíc rodiny byl jako poslední odvezen František, a to *dne 9.5.1942 transportem ev.č. Ax, poř. č.196 na východ, do Sobiboru Ossowa, kde zahynul.*⁷² Nad touto informací jsem se poněkud pozastavila, neboť když jsem mluvila s panem Karlem Krausem, tak mi o Františku Roubíkovi pověděl příběh, který se váže k době, kdy zřejmě přijeli vlakem z Blovic do Plzně. Z vyprávění totiž není zřejmé, zda do Plzně přijeli nebo již odjížděli do Terezína. *„Protože stará paní Roubíková už pořádně nemohla na nohy a byla slabá, tak při vystupování z toho dobytčáku chvíli šla a pak nějak upadla. Ten gestapák do ní začal kopat a protože Franta Roubík šel před ní a nevšiml si toho, tak ten, co šel za ním, mu řekl: „Hele, kope ti do mámy”. No a protože to byl chlap jako hora, tak šel a tomu gestapákovi jí fláknul, že letěl daleko. No a ten další ho na místě zastřelil, Frantu Roubíka.“*⁷³ To je zajímavá informace, když se vezme v úvahu existence přesně doložených údajů o transportech, kterými František Roubík prošel.

Další rodinou, která byla gestapem zatčena a odvečena, byli Krausovi. 18. ledna byly převezeny do Plzně nejprve sestry Berta a Terezie mladší, které

⁶⁹ Datum zadrženi Židů a „sběrné“ místo čerpány z: BYSTRICKÝ, Ivan. *HOLOCAUST A BLOVIČTÍ ŽIDÉ*, 26.1.2010 [online][citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://www.blovce.info/pdf/holocaust.pdf> >

⁷⁰ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://blovce.info/view.php?cislocclanku=2010030027> >

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

pak byly 21. ledna převezeny nejprve do Terezína a pak 17. března do Izbice u Osvětimi. Transport do Terezína měl *evidenční číslo S, sestry měly čísla 376 a 377. Transport do Izbice měl evidenční číslo Ab a sestry měly čísla 673 a 674.*⁷⁴ Na sestry Krausovy má pan Karel Kraus hezké vzpomínky: „*Měly galanterii a maminka si u nich nechávala šít šaty. Šily hezky a za dobrou cenu, maminka si je chválila. Stará paní Krausová měla pro mě vždycky koláč nebo buchtu a velký hrnek s čajem nebo mlíkem. Krausovi byli moc hodní a milí lidé.*“⁷⁵ Stará paní Krausová se jmenovala Klára a byla vdova. Ji odvezli do Plzně 22. ledna a o tři dny později, 25. ledna, do Terezína, kde také 18. září 1944 zemřela. Transport z Plzně do Terezína, kterým jela, měl *evidenční číslo T a ona měla pořadové číslo 498.*⁷⁶

Dne 22. ledna byl z Blovic deportován zbytek tamních Židů s rodinami Krausovi z domu č. 40, Ornsteinovi z domu č.117 na náměstí, Radnitzerovi, Regina Löwyová, Artur Löwidt s ženou a její dcerou Jindřiškou Hermannovou a s tchánem Adolfem Gešmaiem. Když je všechny sebrali, tak prý museli čekat ve velkém mrazu na náměstí, než je odvedli na nádraží a pak dál do Plzně.⁷⁷

Krausovi byli 3 - maminka Terezie a její svobodné děti Jindřich a Zdeňka. Jindřich byl řezník, v domě měli porážku a řeznický obchod. Z Plzně jeli do Terezína 25. ledna *transportem evidenční číslo T a měli pořadová čísla 483, 484 a 485.*⁷⁸ V Terezíně se cesty rodiny navždy rozešly, neboť Jindřich byl 30. Dubna deportován do Zamošče u Osvětimi *transportem ev. č. As a měl*

⁷⁴ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁷⁵ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁷⁶ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁷⁷ Údaj o velkém mrazu čerpán z: BYSTRICKÝ, Ivan. *HOLOCAUST A BLOVIČTÍ ŽIDÉ*, 26.1.2010 [online][citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://www.blovice.info/pdf/holocaust.pdf> >

⁷⁸ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

pořadové číslo 709.⁷⁹ Zahynul 30. října. Jeho sestra s maminkou byly odvezeny z Terezína do ghetta ve Varšavě, kde obě zemřely 26. října. Jejich transport měl ev. č. An a poř. č. měly 348 a 386.⁸⁰ Na tyto Krausovy má pan Karel Kraus také vzpomínky, ale jak jsem již zmínila, příbuzní nejsou. Vypráví o nich toto: „*Jako kdyby to tušil, tak večer Jindra Kraus zapřáhl kočár a s mámou a sestrou objeli jejich pole v okolí Blovic. Jako kdyby jim naposledy ukazoval jejich majetek, domov, okolí...*“⁸¹ Tímto večerním výjezdem vlastně porušil první stanné právo, které tehdy platilo. To spočívalo v tom, že lidé, hlavně však Židé, nesměli po setmění vycházet ven a nesměli svítit v domě, takže často zatahovali rolety, aby nebylo zvenčí vidět, že svítí.

Rodina obchodníka s textilem a kůžemi Maxe Ornsteina bydlela v domě č.117 na dnešním Masarykově náměstí. Pan Ornstein byl členem blovického obchodního gremia (viz kapitola 2.3), jeho manželka se jmenovala Kamila, rozená Ledererová. Měli spolu dceru Anny, která byla posledním židovským dítětem narozeným přímo v Blovicích (zmíněno na straně 9, 2. odstavec). Anny byla v době odvezení nacisty ještě školou povinná. Jak mi sdělil pan Karel Kraus, tak její spolužačkou byla paní Věra Houdková.⁸² Z Plzně byli odvezeni do terezínského ghetta, tehdy měli pořadová čísla 807, 808 a 809. Z Terezína byli odvezeni transportem ev. č. Ab a měli pořadová čísla 807, 808 a 809. Přesný datum transportu nebo datum smrti nejsou známy. Ví se pouze to, že je transport dovezl do koncentračního tábora Izbica poblíž Osvětimi.⁸³ Na Ornsteinovy má pan Karel Kraus také vzpomínku, vyprávěl mi tento příběh: „*Brácha toho Maxe Ornsteina žil v Anglii no a když slyšel, že se tady něco špatného chystá, že budou mít Židi problémy, tak se za nima rozjel do Blovic. Byli domluvení, že s autem počká na náměstí. Bydleli v tom velkém domě,*

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁸² Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁸³ č.p. 117, transportní a pořadová čísla, název cílového koncentračního tábora čerpáno z: BYSTŘICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

*a měli okna do ulice. No a do těch oken že jim zasvítí nebo zabliká. No a on prý svítil a Ornsteinovi nešli- neviděli to nebo nevím proč. Čekal tam prý celou noc a pak odjel. Byli by se bývali zachránili.*⁸⁴

Rodina Löwidtova měla celkem 4 členy: otce Arthura, který byl rolníkem a prodával obilí, a jeho ženu Idu. Těm v době odvezení do Plzně bylo 52 let. Bydlela s nimi ještě jejich dcera Jindřiška, která ale měla příjmení Herrmanová, nikoliv Löwidtová. Bydlel s nimi také otec paní Idy, Adolf Gešmai. Z Plzně byli transportováni do Terezína transportem ev. č. T a měli pořadová čísla 488, 489, 490 a 497. V terezínském ghettu zemřel dne 4. 11. 1942 Adolf Gešmai. Arthur Löwidt s dcerou a ženou byli 11.3. 1942 odvezeni do koncentračního tábora Izbica u Osvětimi transportem ev. č. AA s pořadovými čísly 561, 562 a 563. V Osvětimi končí jejich stopy, další údaje o nich nejsou známé.⁸⁵

Další rodinou, která byla 22. ledna 1942 odvečena z Blovic do Plzně, byli Radnitzerovi. Hlavou rodiny byl Antonín Radnitzer, který ve svém domě provozoval železářský obchod. Jeho manželka se jmenovala Eliška a její bratr, Emil Štein s nimi také bydlel. Antonín a Eliška Radnitzerovi měli dvě děti- Karla a Martu. Oba byli 22. ledna mimo Blovice, ale nacistům padli za oběť stejně. Marta už v té době byla pravděpodobně mrtvá. *„Marta se podle kusých zpráv provdala a chtěla s manželem ilegálně odejít přes Polsko do zahraničí. Při tom byla zřejmě zatčena a zahynula ve Varšavě při povstání v tamním ghettu.*⁸⁶ Mně se však prostřednictvím databáze obětí holocaustu na holocaust.cz podařilo zjistit následující fakta o této mladé ženě. Marta se skutečně provdala, po zadání jejího data narození jsem zjistila, že se po svatbě jmenovala Marta Picková a že před odvečením bydlela v Praze v ulici U Pankrácké vozovny 1321. Dne 26.10.1941 byla odvezena transportem

⁸⁴ Citováno dle rozhovoru s Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích

⁸⁵ Transportní a pořadová čísla, data a název cílového koncentračního tábora čerpáno z: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁸⁶ Citováno dle: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

C a měla číslo 436. Byla převezena do ghetta v polské Lodži. Více o ní není známo.⁸⁷ O jejím manželovi nebo jejím bratru Karlovi se mi na stejných webových stránkách nepodařilo zjistit žádné údaje. „*Její bratr Karel byl také mimo Blovice a podle dostupných zpráv zemřel v Buchenwaldu dne 17.4.1943.*“⁸⁸ Zbytek rodiny- Antonín Radnitzer se svojí ženou, sestrou a svým švagrem byli dne 26. 1. 1942⁸⁹ odvezeni do Terezína transportem ev. č. T a měli pořadová čísla 499, 500, 501 a 502. Antonín, Klára a Eliška Radnitzerovi byli z terezínského ghetta převezeni do Zamošče v Polsku, nedaleko Osvětimi transportem s evidenčním číslem Ar a měli pořadová čísla 455, 456 a 457. „*Emil Štein byl z Terezína odvezen do Osvětimi dne 26.10.1942 transportem ev. č. By, poř. č. 194.*“⁹⁰

Regina Löwyová žila sama v domě, kde je dnes Finanční úřad.⁹¹ Narodila se 12. 11. 1884 v Blovicích a z Plzně byla do Terezína převezena transportem R a měla číslo 478. Z Terezína byla 11. 3. 1942 převezena do koncentračního tábora v Izbici, kde zahynula. Transport do Izbice měl číslo Aa a Regina Löwyová měla číslo 132.⁹²

Zbývá již jen jeden blovický rodák a obyvatel židovského původu- Herman Radnitzer. Narodil se 6. června 1900 a byl šochet.⁹³ Z Plzně byl

⁸⁷ HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Marta Picková* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.2105325> >

⁸⁸ Citováno dle: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁸⁹ Datum 26.1. 1942 čerpáno z HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Antonín Radnitzer* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1749905> >

⁹⁰ Citováno dle: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁹¹ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁹² HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Regina Löwyová* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1634478> >

⁹³ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> > Šochet je rituální řezník. Více k tématu kašrutu a šchity, rituální porážky viz: DE VRIES,S.P., *ŽIDOVSKÉ OBŘADY A SYMBOLY*. str. 143-155. , NOSEK, B. DAMOHORSKÁ,P. *ŽIDOVSKÉ TRADICE A ZVYKY*. str. 171- 179.

převezen do Terezína transportem T a měl číslo 499. Dne 11.3. 1942 byl transportem Aa odvezen do Izbice a měl číslo 594. S Reginou Löwyovou byli ve stejném transportu do Izbice, kde také zahynul.⁹⁴ Herman Radnitzer byl sice svobodný, ale měl dceru. K tomu se váže příběh, který si dovolím odcitovat: „*Po něm jediném zůstali v Blovicích pozůstalí. Byl sice svobodný, ale měl dítě- dceru. Jmenovala se Růžena Kusíková (narozena 8.3.1936, později pracovala jako úřednice). Její matku Janu Kusíkovou si Herman ale nevezal. Někteří tvrdí, že je chtěl ochránit, někteří v tom vidí majetkovou nerovnost. Jaké byly jeho skutečné pohnutky, to už dnes nezjistíme. Faktem ovšem zůstává, že matka ani dcera nenosily označení žlutou hvězdou a nikdy vězněny nebyly.*“⁹⁵ Herman Radnitzer měl i sestru, která ale stihla utéct do Anglie a do 80. let jezdila do Blovic na návštěvy ke Kusíkovým. Byla provdaná do Vídně jako paní Picková.⁹⁶ Vítězslava Kersche zde zmiňovat nebudu, neboť nebyl rodákem z Blovic. Pocházela z nich pouze jeho manželka a občas jezdili z Prahy do Blovic na návštěvy za rodinou.⁹⁷

„*V roce 1946 Ministerstvo školství a osvěty odnímá náboženské obci Blovice státní uznání.*“⁹⁸ Tímto rokem zanikla definitivně a s „posvěcením“ vrchnosti blovicíká náboženská obec, ale dějiny Židů v Blovicích se definitivně uzavřely mezi lety 1994 – 1998, kdy v Blovicích žil člen plzeňské náboženské obce.⁹⁹

⁹⁴ HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Heřman Radnitzer* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1749944> >

⁹⁵ Citováno dle: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 8.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

⁹⁸ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 5

⁹⁹ Tamtéž, str. 3

2.1 Židovské památky v Blovicích

V Blovicích se z židovských památek dochovala pouze synagoga přestavěná na byt a kanceláře a hřbitov, který však není příliš udržovaný.¹⁰⁰

Vývoj blovické synagogy by se dal rozdělit na dvě, případně tři fáze. Ještě před starou dřevěnou synagogou fungovala první modlitebna, která je doložena od roku 1649 a ještě „r. 1724 dosud existuje dřevěná nebo prkny oddělená modlitební komora (ist eine schon vor Anno 1649, nur von Brettern Betth Camer)“. Vlastním volným překladem jsem tuto větu přeložila takto: „jedna je již před rokem 1649, pouze komora z prkenných stěn.“¹⁰¹ Nejedná se o klasickou soudobou němčinu, ale jak je zřejmé, tak několik slov (anno= rok, letopočet; bete= stěna; camera= komora) je polatinštěných. Později v tomto dřevěném domě bydlela židovská rodina Krausova a roku 1683 byl jejich soukromý dům upraven na synagogu. Existuje i domněnka, že dřevěná budova snad mohla být novostavbou. Budova, která byla dřevěná, měla střechu z šindelí a svému účelu sloužila až do roku 1903, kdy byla stržena, neboť statik vyhodnotil její stav jako nebezpečný. Rozloha původní parcely byla 40 sáhů čtverečných¹⁰², tedy asi 143 metrů čtverečných.¹⁰³ Na stejném místě pak byla postavena nová synagoga v eklektickém stylu. Na novou synagogu si Židé vydělali prodejem vlastního majetku, ale také jim zřejmě pomohli ostatní obyvatelé a zejména předseda židovské obce Bedřich Weisskopf. O tom, jak synagoga vznikla, a také o tom, jak a kým byla zasvěcena, pojednává následující odstavec z knihy Huga Golda: *„Prodejem bývalého chedru, obětavostí místních a okolních Židů a přičiněním tehdejšího starosty, pana Bedřicha Weisskopfa, byla na témže místě s použitím prastarých vnitřních ozdob postavena synagoga, kterou zasvětil za účasti řady*

¹⁰⁰ Zjištění na základě vlastní návštěvy v Blovicích dne 14.3. 2012

¹⁰¹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 14/ aktualizované vydání str. 28

¹⁰² Řemenový sáh je historická míra, která se odvozuje od rozměru rozpažení člověka a nepatří do soustavy Si.

¹⁰³ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 14-15 / akt.vydání str. 28-29.

*oficiálních osobností, zejména tehdejšího purkmistra, poslance Josefa Karlíka, jakož i katolického duchovenstva, pan dr. Kraus, bývalý benešovský rabín.*¹⁰⁴

Zasvěcení synagogy probíhá tak, že je do synagogy slavnostně vnesena Tóra¹⁰⁵, která je posléze vložena do Aronu¹⁰⁶, který musí být podle halachy¹⁰⁷ umístěn ve východní zdi synagogy - to proto, aby směřoval k Jeruzalému. Zároveň musí být Aron naproti vstupu do synagogy. Do nové blovické synagogy bylo vybavení přenesené ze synagogy staré, viz tato citace: „*Vnitřní zařízení bylo přeneseno ze staré synagogy (mj. klasicistní aron ha-kodeš).*“¹⁰⁸ Před aronem ještě bývá Parochet- zjednodušeně řečeno opona. Další náležitosti, které musí synagoga splňovat a které plnila i někdejší blovická synagoga, je například galerie v patře vyhrazená pouze ženám, neboť v judaismu musí ženy provádět pobožnost odděleně od mužů. Ačkoliv se v dostupných pramenech a literatuře píše, že z původní synagogy byly dochovány jen obvodové zdi a vchod¹⁰⁹, tak podle mého dojmu z návštěvy této budovy zůstalo zachováno i schodiště na ženskou galerii. Samozřejmě že dřevěné zábradlí a schody z teraca jistě nejsou původní, ale nosná konstrukce schodiště je podle mě původní. Co se ovšem dozajista dochovalo, je překrásná stropní malba na falešné klenbě. Tato pseudoklenba je typově klenba valená a rákosové pruty jsou na nosné dřevěné konstrukci. Přímo na rákos bylo nanášeno vápno a na něj se již malovalo.¹¹⁰ Na stropě, chcete-li na klenbě, lze vidět ornamentální vzory, nejspíše florální motivy. Ornamenty jsou

¹⁰⁴ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti.* str. 42

¹⁰⁵ Tóra: Starý zákon, prvních 5 knih Mojžíšových v Bibli- pentateuch. Více viz: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS od A do Z.* str. 232- 233.

¹⁰⁶ Aron ha-kodeš= svatostánek. Více v: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z.* Str.192. ,

¹⁰⁷ Halacha= židovské náboženské právo. Více viz: SLÁDEK, P. *MALÁ ENCYKLOPEDIÉ rabínského judaismu.* str. 84- 87. NEWMAN, J., SIVAN, G. *JUDAISMUS od A do Z.* str. 42.

¹⁰⁸ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice.* str. 14/ aktuální vydání str. 29.

¹⁰⁹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice.* str. 15/ aktuální vydání str. 29.

¹¹⁰ Technický popis klenby Ing. Arch. Jaroslav Holler - na základě mnou pořízených a jemu předložených fotografií.

bílé a ohraničené okrovou/ žlutou na modrém pozadí. Na východní stěně je jiný motiv- je to opakující se vzor, kdy je do kruhu vmalován jakýsi stylizovaný čtyřlístek. V místě, které vznikne mezi čtyřmi ornamentálními kruhy, je pak vmalován florální motiv seskupený do kosočtverce. Kombinací barev jsou zelená, hnědá a bílá/ béžová. V místě, kde se klenba lomí a začíná oblouk, je lineární hranice a od ní směrem dolů je již vzor jiný. Stejný vzor je též na čelní stěně, lomící čára je na stejné úrovni. Vzor je lineární a velice jednoduchý- spočívá ve střídání různě silných a různě barevných linek a pruhů, proužků.¹¹¹ Jinak se z blovické synagogy už nic nezachovalo. Možná ještě existuje kazatelna, nejspíše se jedná o bimů/ almemor¹¹²: „*Dřevěné zařízení v podobě kazatelny, která stála ještě v roce 1990 ve dvoře židovského obecního domu v Plzni, před severním průčelím staré synagogy, prý pocházelo z blovické synagogy (podle sdělení sekretariátu obce). [v roce 1995 už kazatelna ve dvoře nestojí, o jejím novém umístění nebo o době její likvidace nikdo neví.]*”¹¹³ Po válce, když nastoupili komunisté k moci, sloužila budova od roku 1949 nejdříve jako národní výbor, pak v ní byla knihovna a také bytová správa. Dle ústního sdělení Mgr. Josefa Koželuha si snad komunisté, když synagogu přestavovali, vzali některé svícny a přemalovávali je nebo si je brali domů.¹¹⁴ Nyní v budově sídlí a má své kanceláře firma Ori, která spravuje nedaleký obchůdek s potravinami. V budově je také jeden byt, kde bydlí pekař, který pracuje právě v obchůdku firmy Ori. Nyní budova vypadá zcela jinak, než tomu bylo v dobách, kdy ještě sloužila k židovským pobožnostem. Štít již nemá svou původní podobu a okna jsou zcela jinak umístěná a mají jinou podobu i velikost. Střecha je klasická sedlová a fasáda je z břizolitu. Do budovy jsou

¹¹¹ Popis stropní malby na základě mé návštěvy v Blovicích dne 14. 3. 2012. Při popisu synagogy a malby jsem taktéž využila své vědomosti nabyté studiem na umělecko-průmyslové škole. Maturovala jsem z dějin umění a stavebně- sochařských technologií.

¹¹² Jedná se, zjednodušeně řečeno, o synagogální kněžiště, více viz:NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. str. 23

¹¹³ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. str. 15 / aktuální vydání str. 29.

¹¹⁴ Ústní sdělení Mgr. Josefa Koželuha (pracovník muzea jižního Plzeňska na zámku v Hradišti) dne 22.3.2012 v Blovicích- o svícnech a využití synagogy.

také vestavěné dvě garáže.¹¹⁵ K této budově chci a snad i musím napsat, že poté, co jsem vstoupila na půdu bývalé synagogy, jsem měla po celém těle doslova „zimomriavky“. Přesto, že se tam nyní suší prádlo a jsou tam zbudované kóje na skladování věcí, toto místo neztratilo genius loci a dokáže zainteresovaného člověka uchvátit tak, jako byli dříve dozajista uchvázeni blovičtí Židé, když vstupovali do svého svatostánku.

Další dochovanou židovskou památkou v Blovicích je hřbitov. Židovský hřbitov se v Blovicích nachází asi deset minut chůze od Masarykova náměstí. Je nutno se vydat směrem na severovýchod spodní stranou náměstí. Procházka je to opravdu krásná, neboť se prochází dřívější Židovskou, nyní Malou ulicí a po pravé ruce minete budovu bývalé synagogy. Poté se zabočí do prava a v místě, kde stojí bývalý Fröhlichův parní mlýn, se přejde mostek přes řeku Úslavu. Dále se pokračuje po cestičce stále rovně a přejde se lávka přes potok Cecina. Po chvilce chůze lze ve stráni po pravé ruce vidět stromy, které jsou nápadně porostlé břechťanem- to je židovský hřbitov, který je v přírodním porostu relativně zapadlý a nenápadný. Abychom se dostali přímo na hřbitov, je nutné přebrodit nebo přeskočit potok. „*Židovský hřbitov je zmiňován již v roce 1683, ale do pozemkové knihy byl zapsán až 12. června 1829.*“¹¹⁶ Od roku 1848, kdy byl hřbitov zahrnut do stabilního katastru, nebyla měněna jeho velikost. Ta byla 1503 metrů čtverečných, ale v současnosti patrně vlivem přírodních podmínek a působením lidského faktoru se jeho velikost zmenšila na 1433 metrů čtverečných.¹¹⁷ Co se týče stáří náhrobků, tak ty nejstarší jsou na západní straně hřbitova- tedy blíže k městečku. „*...r. 1683, a nejstarší hroby pocházejí z této doby.*“¹¹⁸ Čím více na východ, směrem

¹¹⁵ Popis budovy na základě mé návštěvy v Blovicích dne 14. 3. 2012.

¹¹⁶ citováno dle: HOUDEK, Jaroslav. MENCL, Rudolf. ŽIDOVSKÝ HŘBITOV in VRÁNKOVÁ, O. *Blovice- církevní a židovské památky*. Str. 46

¹¹⁷ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 15-16 / akt.vydání str. 30.

¹¹⁸ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. *DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Str. 42

k rybníku Tampák, tím jsou hroby mladšího data.¹¹⁹ Náhrobky na západní straně jsou převážně popadané a zarostlé břečťanem a ostružiním, ale jak se postupuje směrem k rybníku, tak je náhrobků více, jsou zachovalejší a výstavnější. Zhruba v prostřední části hřbitova je krásný náhrobek z černé žuly. Konkrétně tento mě zaujal, neboť na něm byla vyhořelá čajová svíčka - ale jak známo, Židé na hroby pokládají kamínky. Na nejvýchodnějším bodě hřbitova je pak památníček obětím nacismu z černé žuly, který zde nechala umístit Federace židovských obcí.¹²⁰ Na náhrobcích můžeme obdivovat bohatou symboliku - například kohenské ručky, které jsou znakem kohenů čili kněží. Symbol zobrazující konev nebo džbán je zase symbolem levitů, kteří mají ve znaku džbán právě proto, že umývali kohenům před pobožnostmi ruce. Dále lze vidět hrozny jako symbol moudrosti nebo zvířata znázorňující nebožtíkovo příjmení - například Hirsch měl jelena, Zeev zase vlčka. Symboly také znázorňovaly povolání nebožtíka. Náhrobky jsou orientovány tak, aby nebožtíkova hlava směřovala k Jeruzalému.¹²¹ Židovské náhrobky se nazývají macevot (singulár maceva).¹²² Na blovickém hřbitově jsou však pouze stélové macevot. Třeba sefardští Židé či Židé v dnešním Izraeli nemají vertikální macevot, ale pokládají je přímo na zem. Náležitost židovského náhrobku, kterou nesmím opomenout, jsou nápisy- epitafy.¹²³ V severozápadním rohu (roh, kde se stýká kratší Z stěna a S stěna, která je téměř rovnoběžná

¹¹⁹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 15-16 / akt.vydání str. 30.

¹²⁰ Popis hřbitova na základě mé návštěvy v Blovicích dne 14. 3. 2012.

¹²¹ STEINOVÁ, I. *Maceva/ Matzeva- Židovský náhrobek a symbolika jeho výzdoby/ The Jewish tombstone and the Symbolism of its Decoration*.

¹²² Jsou dva typy macevot- tumba (ohel), která připomíná malý domeček nebo stéla zapuštěná kolmo do země, která je běžnější. Více viz:PĚKNÝ, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě*. Str. 375. , STEINOVÁ, I. *Maceva/ Matzeva- Židovský náhrobek a symbolika jeho výzdoby/ The Jewish tombstone and the Symbolism of its Decoration*.

¹²³ Epitaf je náhrobní nápis, na kterém lze nalézt jméno zemřelé osoby a jejího otce, u provdaných žen také jméno manžela, datum úmrtí a někdy i den pohřbu. Podstatnou část nápisu tvoří text, který obsahuje vyjádření smutku pozůstalých, chvalořečení zemřelého, u významných osob výčet úřadů a zásluh o obec, přání vztahující se k posmrtnému životu nebožtíkově a dobrořečení. Více viz:PĚKNÝ, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě*. Str. 376. , STEINOVÁ, I. *Maceva/ Matzeva- Židovský náhrobek a symbolika jeho výzdoby/ The Jewish tombstone and the Symbolism of its Decoration*.

s potokem) také kdysi bývala márnice, ze které dnes zbylo jen torzo základů porostlé břečťanem a jinými popínavými rostlinami.¹²⁴ V márnici se připravoval nebožtík k pohřbu. Rituály s tím spojené zajišťovali členové spolku Chevra kadiša- svaté bratrstvo.¹²⁵ V Blovicích je chevra doložena 1903 - 1915, roku 1920 (!) jí měl předsedat Emil Radnitzer.¹²⁶ K blovickému židovskému hřbitovu se váže jedna dochovaná historka: „*Provoz hřbitova ovšem nebyl pro Židy v Blovicích bezproblémový. Například 9. září 1762 přikoupili od obce na zvětšení hřbitova 30 loket půdy za 30 zlatých, a to bez vědomí a svolení vrchnosti. Za to byli odsouzeni k zaplacení pokuty 100 zlatých a židovští účastníci koupě byli potrestáni třídenním vězením. Cestou milosti pak bylo židům dne 27. září 1762 odpuštěno 50 zlatých z naznačeného trestu.*“¹²⁷ Písecký rozkaz z roku 1825 zakazoval nosit mrtvé Židy na otevřeném prkně. Židé rozkaz neplnili, a proto byly zavedeny dvě prohlídky židovských mrtvých- jedna po smrti a další dva dny po smrti. Hřbitov prakticky přestal svojí funkci sloužit s posledním pohřbem. V datu posledního pohřbu se však prameny rozcházejí: „*Poslední pohřeb na židovském hřbitově v Blovicích se uskutečnil v roce 1938, těsně před okupací Československa Němci. Pohřbeným byl řezník Bernard Kraus (někde uváděn Ludvík Kraus), který žil v dnešní Americké ulici v č.p. 172.*“¹²⁸ Jinde se uvádí: „*Poslední pohřeb se zde konal*

¹²⁴ Existence márnice zjištěna na základě fotografie v: HOUDEK, J. MENCL, R. ŽIDOVSKÝ HŘBITOV in VRÁNKOVÁ, O. *Blovice- církevní a židovské památky*. Str. 46, ale je také zmíněna v: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 15-16 / akt.vydání str. 30.

¹²⁵ Více k chevře: NEWMAN, J. SIVAN, G. *JUDAISMUS OD A DO Z*. Str. 57. , STEINOVÁ, I. *Maceva/ Matzeva- Židovský náhrobek a symbolika jeho výzdoby/ The Jewish tombstone and the Symbolism of its Decoration*. Str. 15-18. , NOSEK, B. DAMOHORSKÁ, P. *ŽIDOVSKÉ TRADICE A ZVYKY*. Str. 131- 146 (krásná kapitola věnovaná pohřbu i chevře). , DE VRIES, S.P., *ŽIDOVSKÉ OBŘADY A SYMBOLY*. Str. 241-263.

¹²⁶ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 8 / akt.vydání str. 19

¹²⁷ Citováno dle: HOUDEK, Jaroslav. MENCL, Rudolf. *Židovský hřbitov*. in VRÁNKOVÁ, Olga. *Blovice- církevní a židovské památky*. Str. 47

¹²⁸ Citováno dle: HOUDEK, Jaroslav. MENCL, Rudolf. *Židovský hřbitov*. in VRÁNKOVÁ, Olga. *Blovice- církevní a židovské památky*. Str. 47

v roce 1943.¹²⁹ V současnosti je hřbitov ve vlastnictví Federace židovských obcí.¹³⁰

2.2 Židovské domy a okrsky

Židé se většinou z náboženských i bezpečnostních důvodů usazovali v uzavřených čtvrtích, kde museli žít od 13. až do konce 18. století. Někteří vybraní Židé, například lékaři, měli zvláštní povolení od vrchnosti bydlet mimo ghetto. Tato zvláštní povolení ale zrušil roku 1726 císař Karel VI., když vyhlásil tzv. translokační reskript, kde přikázal ve všech městech, ve kterých bydleli Židé, aby se tito sestěhovali do ghett¹³¹, která se musela nově vytvořit tam, kde nebyla. Tato ghetta většinou musela být v patřičné vzdálenosti od kostelů a míst, kudy procházela křesťanská procesí.¹³² V Blovicích však žádné jedno uzavřené ghetto nebylo. Blovičtí Židé bydleli ve dvou hlavních okrscích a další židovské domy byl nepravidelně rozmístěny kolem dnešního Masarykova náměstí. Většina židovských domů se nedochovala.¹³³ V roce 1654 je podle plzeňské berní ruly v Blovicích 12 židovských domů.¹³⁴ Místní vrchnost, hrabě Prokop Kolowrat Krakowský, v roce 1747 nechal vystěhovat několik židovských rodin a v roce 1751 omezil některé druhy obchodu, jímž se Židé živili, a také zakázal zvýšit počet židovských domů: „...ustanovují: Počet židovských domů nesmí býti zvětšen. ...“¹³⁵ Roku 1757, podle Tereziánského

¹²⁹ Citováno dle: VEČEŘOVÁ, P. ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Str. 93

¹³⁰ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice. Str. 16 / akt.vydání str. 31

¹³¹ První ghetto bylo zřízeno v Benátkách ve slévárně na kanony „ghetto nuovo“- JOHNSON, P. DĚJINY ŽIDOVSKÉHO NÁRODA. Str. 231- 298. , FIEDLER, J. ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY v Čechách a na Moravě. Str. 18

¹³² PĚKNÝ, T. HISTORIE ŽIDŮ v Čechách a na Moravě. Str. 232-233.

¹³³ Vlastní poznatek z návštěvy Blovic dne 14. 3. 2012, na základě informací v: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice

¹³⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice. Str. 10 / akt.vydání str. 20

¹³⁵ Citováno dle: WEISSKOPF, Josef. DĚJINY ŽIDŮ V BLOVICÍCH in GOLD, Hugo. Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti. Str. 42

katastru českého, ze kterého čerpá Encyklopedie židovských obcí, vydala k blovickým Židům zprávu vizitační komise: „*Židé...k velké záhubě jsou, jako i k pohoršení, neb v mnohých domech s křesťany spolu zůstávají, obzvláště na rynku..., takže z ohledu toho ani o Božím těle na rynek se nevede...*“¹³⁶ Snad v důsledku této zprávy Židé v roce 1770 bydlí ve 13 domech, které jim ale nepatří.¹³⁷

V roce 1793 vlastní Židé nejméně 13 domů označených římskými číslicemi, ale čísla jsou v rozmezí od 1 do 16, a proto je možné, že je nebo bylo v židovském vlastnictví až 16 domů. Označení římskými čísly ale ve většině případů neodpovídá údajům ve stabilním katastru z roku 1838, kdy jsou již parcelní a popisná čísla zapsána v katastru a lze se v popisu židovských domů lépe orientovat.¹³⁸

Prvním z těchto okrsků je tzv. „*Judenplatzel*“¹³⁹, volně přeloženo židovský plácek nebo dvorek. Na tento Judenplatzel se vcházelo úzkou uličkou, která vedla z náměstí. Hranice této uličky tvořily zdi židovských domů. Pokud bychom do ní vcházeli z náměstí, tak po levé ruce bychom měli domy s číslem popisným I.a, který patřil Kolowratské vrchnosti a I.b, který patřil obchodníku Opperovi.¹⁴⁰ Nyní na tomto místě stojí budova České spořitelny, která byla postavena roku 1933. Po pravé ruce jsou dva dlouhé domy se společným dvorem. Když jsem dne 14.3.2012 okolo Judenplatzel pořizovala fotografie, tak mi jedna místní žena sdělila, že v domě, který tvoří pravou stranu úzké uličky, je dvoupatrový sklep, kde se snad měli za války skrývat

¹³⁶ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 10/ akt.vydání 20-21. Boží tělo se dříve nazývala slavnost těla a krve Páně, spojená s průvodem městem mezi kostely.

¹³⁷ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 10/ akt.vydání 20-21.

¹³⁸ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 10 / aktualizované vydání str. 23

¹³⁹ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 9/ aktualizované vydání str. 20

¹⁴⁰ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 12 / aktualizované vydání str. 24- 25.

Židé před gestapem. Když jsem názor té paní sdělila dne 22.3. panu Karlu Krausovi, tak to považoval za nesmysl: „*Nemyslím si, že by se tam schovávali.*“¹⁴¹ Když dojdeme až na konec malé úzké uličky, otevře se nám prostranství- někdejší Judenplatzel. Původní domy se samozřejmě nedochovaly. Tam, kde dříve stál dům sklenáře Lewyho s číslem popisným VII., je nyní panelový dům. Na místě domu s číslem popisným XVI. je nyní pobočka České pošty. Dříve na Judenplatzel stálo „*6 zděných a 1 dřevěný dům s čísly popisnými I. abc- VII., později i zděný dům parcelní číslo XVI.*“¹⁴² Někdejší židovskou přítomnost již toto místo nevyzařuje, neboť je zde moderní lékárna, panelový dům, herna a potraviny večerka. Snad jen člověk, který se o židovskou minulost v Blovicích hlouběji zajímá, si dovede představit, jak to kdysi vypadalo, když se zde potkávali sousedé židovského i křesťanského vyznání - sklenář Lewy, který vlastnil 3 domy, se zde potkával s Oppperem a obchodníkem Harpmanem, Radnitzerem, s paní Hartmanovou nebo s Ledererem.¹⁴³

Další skupinou domů, kde bydleli židé, bylo okolí synagogy v někdejší Židovské, nyní Malé ulici. Samotná synagoga měla číslo popisné XIV. a jak již bylo řečeno v kapitole o židovských památkách, tak v silně pozměněné podobě budova stále stojí. Napravo od bývalé synagogy, tam kde je teď prázdná zasíťovaná parcela připravená na nový domek, kdysi stával dům s číslem popisným XIII., ve kterém bydlel šames Pinkas Herschl. Naopak nalevo od bývalé synagogy kdysi stál dům s číslem popisným XV., kde bydleli Krausovi, kteří svůj domek přeměnili na starou synagogu. Ta již samozřejmě neexistuje, ale její někdejší parcela tvoří dvorek bývalé synagogy. Je zajímavé, že tatáž firma, která vlastní budovu bývalé synagogy, vlastní i dům, který stojí na místě někdejšího č.p. XII. Dům stojí diagonálně napravo od bývalé synagogy, stojíme-li k ní zády. Dům, kde dříve bydlel Löbl Fischel, měl

¹⁴¹ Ústní sdělení Karla Krause dne 22.3.2012 v Blovicích

¹⁴² Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 9 / aktualizované vydání str. 20

¹⁴³ Na základě vlastní návštěvy Blovic dne 14.3.2012 a na základě studia: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Snažila jsem se zjistit fakta a současný stav někdejších židovských okrsků.

označení ad.X a stál v místě, kde je nyní rohová budova městské knihovny Blovice. Dům s někdejší číslu popisným X. je nyní pizzerií s názvem Lucie. V tomto domě bydleli také Roubíkovi, než byli odvečeni gestapem.¹⁴⁴

Blovičtí Židé jinak bydleli v domech blízko náměstí. Jedněmi z těchto domů byly domy s čísly popisnými VIII. a IX., které byly roku 1966 spojeny dohromady.¹⁴⁵ V domě č.p. VIII. bydlel například draslař Jakob Israel nebo obchodník Lederer a v č.p. IX. bydlel mimo jiné rabín Friedman Opper.¹⁴⁶ Dnes v tomto domě bydlí Průchovi.¹⁴⁷ Nad tímto dvojdomem měl kdysi stát dům č.p. 31, kde bydlel obchodník Lederer¹⁴⁸. Dům nemá římské číslo, neboť prvním vlastníkem byl křesťan. Z popisu v encyklopedii židovských obcí (heslo Blovice) není patrné, který dům to je. Podle téhož zdroje se jižně od nynějšího Masarykova náměstí nacházel plácek, v Pobřežní ulici, okolo kterého bylo také několik židovských domů. Na místě někdejšího obecního domu židovské obce, který měl označení XVII., je nyní zahrádka v soukromém vlastnictví.¹⁴⁹ V blízkosti onoho plácku bydlel v č.p. XVII. řezník Krauss a v č.p. XVI. Radnitzer. Z č.p. XVI. se stal dvorek, ale nyní tam opět stojí dům. Oba domy v současnosti patří soukromému vlastníkovi.¹⁵⁰ Napravo od domu, kde před válkou bydleli Ornsteinovi, je dům se zdobným štítem, který měl kdysi č.p. 116a a bydleli v něm křesťan Schara a Žid Fischl. Z důvodu prvního majitele,

¹⁴⁴ Na základě vlastní návštěvy Blovic dne 14.3.2012 a na základě studia: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice* + Nahlížení do katastru nemovitostí [online] [citováno 10.4.2012]. Dostupné z < <http://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu.aspx> >

¹⁴⁵ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Aktualizované vydání, str. 23.

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ Mnou zjištěný údaj z domovního zvonku na základě vlastní návštěvy Blovic dne 14.3.2012

¹⁴⁸ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 12 /akt.vydání, str. 25.

¹⁴⁹ Zjištěno zadávání čísel popisných a parcelních čísel a jejich porovnáváním s mapou: Nahlížení do katastru nemovitostí [online] [citováno 10.4.2012]. Dostupné z < <http://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu.aspx> >

¹⁵⁰ Zjištěno zadávání čísel popisných a parcelních čísel a jejich porovnáváním s mapou: Nahlížení do katastru nemovitostí [online] [citováno 10.4.2012]. Dostupné z < <http://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu.aspx> >

kterým byl křesťan, měl dům arabskou číslici.¹⁵¹ Před válkou v něm bydlel pan Kořínek, který provozoval klempířskou dílnu.¹⁵² Nyní je v přízemí domu obchůdek s obnošeným oblečením a majitelkou je soukromá osoba.¹⁵³ Na druhé straně domu Ornsteinových je dům, který měl kdysi č.p. 118 a bydlel v něm Enoch Radnitzer. Nyní je dům v soukromém vlastnictví.¹⁵⁴ V přízemí je prodejna. Dům č.p. 120, ve kterém měl bydlet obchodník Jakob Harpman¹⁵⁵ se mi nepodařilo přesněji dohledat. Podle popisu v encyklopedii židovských obcí je na příslušném místě dům, ale jsou k němu různé přístavby a ani při zadávání parcelních i popisných čísel do on-line katastru se nezobrazil výsledek. Posledním domem, který zbývá popsat, je někdejší č.p. 114, kde bydlel Radnitzer. Křestní jméno není uvedeno.¹⁵⁶ Podle popisu se mi jej nepodařilo přesně identifikovat, neboť mnoho domů si je navzájem podobných.

2.3 Obchodní gremium

Ve své práci bych také chtěla zmínit obchodní gremium v Blovicích, kde byli sdruženi obchodníci z Blovic a okolí a samozřejmě do něj patřili i místní Židé, kteří se obchodnictvím zabývali. Toto obchodní gremium bylo založeno v roce 1888 a svoji činnost provádělo až do roku 1938. Vycházím z datace

¹⁵¹ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 13 /akt.vydání, str. 27

¹⁵² BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 10.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

¹⁵³ Zjištěno zadávání čísel popisných a parcelních čísel a jejich porovnáním s mapou: Nahlížení do katastru nemovitostí [online] [citováno 10.4.2012]. Dostupné z < <http://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu.aspx> >

¹⁵⁴ Tamtéž

¹⁵⁵ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 13 /akt.vydání, str. 27

¹⁵⁶ Tamtéž. Str. 14/akt. vydání 28.

brožury Slavnostní spis k půlstoletí obchodního gremia v Blovicích.¹⁵⁷ Gremium vzniklo nejspíše z toho důvodu, že v Blovicích bylo tehdy málo obchodů (asi jen 5) a v přilehlých obcích nebyly žádné. V úvodu publikace starosta gremia, pan Josef Popek, konstatuje špatnou situaci, kdy nejenže nebyl dostatek obchodů, ale rovněž nebylo vlakové nebo jiné dopravní spojení s Plzní. Posteskává si také nad nepříznivými roky, kdy probíhala válka nebo kdy malá obchodnická sdružení hrozily zlikvidovat velké obchodní firmy. I když je, už jen podle názvu publikace, rokem založení gremia rok 1888, přípravy na jeho založení započaly o tři roky dříve. *„První organizátoři stáli již dne 12. prosince 1885 u kolébky „Gremia obchodníků Blovických“, vypracovavše stanovy a teprve po jich schválení c.k. Místodržitelstvím 5. července 1888 p.č. 50.989 a okresním hejtmanstvím dne 8. srpna 1888 p.č. 18.612 byla svolána ustavující schůze gremia na 29. srpna 1888. Jak již uvedeno na ustavující schůzi, zaplatilo zápisné 20 členů, z nichž jmenuji některé, o nichž se dle zápisů domnívám, že mohli být přítomni. Jsou to: Barbora Brandlová vdova, Fischl Abraham, Goldscheider Bedřich, Harpmann Ezech, Hlína Richard, Lederer Ferdinand, Lederer Marek, Lederer Samuel, Radnitzer Adolf, Radnitzer Marek, Radnitzer Ludwig, Skořepa Jan, Staněk Josef, Svach Josef, Toula Augustin, Jan Mašek, Bedřich Weisskopf.¹⁵⁸ Bedřich Weisskopf byl předsedou gremia až do valné hromady, která se konala dne 2. února 1909. Po něm byli ve funkci předsedy František Brandl (zvolen 1909), Jan Skořepa (zvolen 1910), Alois Vlnař (zvolen 1914), Karel Novotný (zvolen 1922), Josef Skořepa (zvolen 1924), Bohumil Fišer (zvolen 1931), František Hančík (zvolen 1933) a posledním byl Josef Popek, který byl předsedou zvolen v roce 1936 a byl posledním předsedou blovického obchodního gremia. Činnost tohoto sdružení obchodníků z Blovic a okolí zahrnovala například regulaci cen u různých druhů zboží a potravin, schvalovaly se různé půjčky a ustanovovala se výše členského příspěvku. Představenstvo gremia se na valných hromadách také domlouvalo, jaké výhody smí či nesmí obchodník poskytovat -*

¹⁵⁷ Brožura, jejímž autorem je tehdejší tajemník grémia Hynek Khodl, popisuje činnost tohoto subjektu mezi lety 1888 až 1838. Brožura mi byla zapůjčena panem Karlem Krausem dne 22.3.2012 v Blovicích.

¹⁵⁸ Citováno dle: KHODL, Hynek. Slavnostní spis k půlstoletí Obchodního gremia v Blovicích, s. 14

zakázalo se například dávání vánočních dárků a kalendářů. Také se určovaly taxy za některé druhy zboží- například za alkohol a jiné lihoviny, což daní obchodníci samozřejmě nelibě nesli. Organizovaly se také různé sbírky, třeba na nezaměstnané. Nesmím také zapomenout na živnostenskou pokračovací školu v Blovicích. Členové gremia byli tzv. učebními pány a učili své učně. Jediným židovským učebním pánem byl Ferdinand Lederer, který učil Maxe Lederera, který byl také jediným židovským učněm (dle informací v publikaci Slavnostní spis ... od Hynka Khodla). A jaké obchodní činnosti se věnovali židovští členové obchodního gremia v Blovicích? Radnitzerové obchodovali se železářským zbožím. Bydleli a obchod měli v domě č. 23 na dnešním Masarykově náměstí. Dnes je na stejném místě bazar s dětským oblečením Sluníčko a ovoce zelenina. O jejich obchodní činnosti se píše : *„Druhým je železářství Antonína Radnitzera. Obchod smíšeným zbožím, barvami a železem převzal r. 1864 od p. Uzla (který odejel s rodinou do Ameriky) Marek Radnitzer, který postupně obchod specialisoval na obchod železem a hospodářskými potřebami. Nynější majitel Antonín převzal obchod r. 1911, až do let popřevratových byl obchod spojen s hospodářstvím.“*¹⁵⁹ O Bedřichu Weisskopfovi se píše : *„... a ač svým otcem společně se starším bratrem určen pro stav učitelský založil s tímto v r. 1862 smíšený obchod v domě U Zachardů. V roce 1875 koupili si oba bratři společně s manželkou Bedřicha dům U Křížku (patří nynější paní Novotné), kamž přenesl svůj obchod i byt. Pracoval ve svém obchodu od časného rána do pozdního večera. Měl neobyčejně vyvinutý právní cit a byl rádcem a mnohdy i soudcem v četných sporech, v nichž se lidé z dalekého okolí na něho obraceli. Byl 40 let starostou náboženské obce židovské a skoro celou dobu členem obec. Zastupitelstva a I. A dlouholetý předseda gremia.“*¹⁶⁰ Max Ornstein byl obchodníkem s textilem a kůžemi, s rodinou bydlel v domě číslo 117 na dnešním Masarykově náměstí.¹⁶¹ O ostatních v publikaci zmíněných Židech se mi

¹⁵⁹ Citováno dle: KHODL,Hynek. *Slavnostní spis k půlstoletí Obchodního gremia v Blovicích*. Str. 7

¹⁶⁰ Citováno dle: KHODL,Hynek. *Slavnostní spis k půlstoletí Obchodního gremia v Blovicích*. Str. 17

¹⁶¹ BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 10.4.2012]

Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cislocianku=2010030027> >

konkrétní druh jejich obchodování nepodařilo zjistit. V mně dostupných pramenech jsou Ledererové, Fischlové a Harpmanové jmenováni pouze jako obchodníci. Goldscheiderové jsou zmiňováni v souvislosti s výkonem činnosti mohela neboli obřezávače, ranhojiče nebo chirurga (doslova chirurgist).¹⁶² O Ottovi Adlerovi a jeho obchodní činnosti se prameny nezmiňují. Co se týče činnosti Blovickeho obchodního gremia, tak tato publikace k jejímu padesátiletému výročí je jediná a poslední.

2.4 Henri Stefan Opper de Blowitz

V Blovicích se narodilo mnoho známých osobností uznávaných u nás i ve světě. Narodil se zde například autor naší státní vlajky Jaroslav Kursa a bývalý ředitel Národní galerie Milan Knížák zde prožil dětství. Významní židovští rodáci byli dva- právník a zakladatel listu The Chicago Times dr. Adolf Kraus a významný žurnalista světového formátu Adolf Kraus, který používal mnoho variant svého jména, ale vždy s přídomkem De Blowitz. Tohoto muže jsem si vybrala k detailnějšímu představení. Protože jeho paměti jsou velice obsáhlé a pro mě ne vždy srozumitelné, držela jsem se informací v Encyklopedii židovských obcí a tyto jsem se právě na základě jeho paměti snažila rozepsat a pomocí citací objasnit.

Adolf Opper se narodil v Blovicích dne 28.12.1825. Protože se narodil podivně zformovaný, s velkou hlavou a chatrným tělíčkem a měl slabé srdce, lékaři přivolaní k porodu si mysleli, že nebude žít. Proto se jej maminka rozhodla ihned nechat pokřtít. Další den po narození malého Adolfa Oppera, v malé bílovické kapli, pokřtil ctihodný otec Wasck, arcibiskup zdejší farnosti.¹⁶³ Informace o jeho křtu je sporná, neboť se údajně roku 1858 nechal

¹⁶² FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*.

¹⁶³ DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 3-4. Vlastní překlad, kráceno.

v Blovicích pokřtít místním katolickým farářem.¹⁶⁴ Jeho rodný domek stával na místě, kde nyní stojí budova České spořitelny.¹⁶⁵

Ve věku 15 let začal cestovat, například do Itálie („*A year ago when I was at Genoa... Vlastní překlad: Když jsem byl před rokem v Janově.*“¹⁶⁶), Chorvatska, Německa, Rakouska a Švýcarska.¹⁶⁷

Co se týče jeho vzdělání, tak podle Encyklopedie židovských obcí studoval blíže neurčené gymnázium v Plzni a později měl získat i doktorský titul.¹⁶⁸ Tato informace je však v rozporu s údaji, které nám předkládá ve svých memoárech: „*I never went to school, much less to any university. Vlastní překlad: Nikdy jsem nechodil do školy, natož na jakoukoli vysokou školu.*“¹⁶⁹

Poté, co se nakrátko vrátil do Blovic, aby navštívil rodiče, se ve svých 20 letech vydal do Francie, kde potkal hraběte Kolowrata, který toho času žil v Paříži a udržoval styky s vlivnými osobami. De Blowitze seznámil s hrabětem De Faloux a s Adolphem Thiersem (pozdější ministerský předseda). De Faloux, slyše De Blowitzův projev, mu slíbil, že jestli se stane ministrem, tak z něj udělá profesora. Tak se stalo a De Blowitz byl ministrem pro veřejné vzdělávání De Falouxem jmenován profesorem jazyků a cizí literatury v Angiers. V roce 1856 se stal profesorem na univerzitě v Marseille,

¹⁶⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /akt.vydání, str. 16 .

¹⁶⁵ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /akt.vydání, str. 16 . Více o tomto domku viz stranu 24 této práce.

¹⁶⁶ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 15

¹⁶⁷ Tamtéž. Str. 13

¹⁶⁸ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /akt.vydání, str. 16 .

¹⁶⁹ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 7

kde také potkal svou budoucí ženu *hraběnku Rethfordovou*¹⁷⁰, kterou si v roce 1858 vzal za ženu.¹⁷¹

V roce 1870 získal francouzské občanství¹⁷² a pravděpodobně se přestěhoval do Paříže, neboť právě tam se stal zvláštním korespondentem britského deníku *The Times*: *„Something has just happened which may interest you. Mr. Hardman,... , the special correspondent of the Times, has just left Paris and will not return for a fortnight I thought the post will suit you as you see Adolphe Thiers daily, and you complain of not having enough to do. Vlastní překlad: Stalo se něco, co by tě mohlo zajímat. Pan Hardman, ... , zvláštní zpravodaj Timesů právě opustil Paříž a nevrátí se dalších 14 dní Myslím, že by tě ta práce mohla zajímat, protože vidíš Adolpha Thierse denně a stěžuješ si, že nemáš co dělat.“*¹⁷³ Jako zvláštní zpravodaj a dopisovatel *Timesů* vynalezl formu moderního interview.¹⁷⁴

*„V roce 1875 uveřejnil v The Times invazní plán Německa do Francie (byl za to vyznamenán Řádem čestné legie).“*¹⁷⁵ V témže roce měl také De Blowitz podle Encyklopedie židovských obcí uveřejnit přesný text tajné německo- francouzské dohody v den, kdy byla podepsána. Mně se tento údaj v De Blowitzových pamětech nepodařilo najít, ale vzhledem ke značným rozporům v jednotlivých pramenech je možné, že je tím myšlena smlouva zveřejněná na konci berlínské konference roku 1787.¹⁷⁶

¹⁷⁰ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /akt.vydání, str. 16 .

¹⁷¹ DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 15- 22.

¹⁷² FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16

¹⁷³ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 35

¹⁷⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16 .

¹⁷⁵ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16 .

¹⁷⁶ DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*

Na berlínském kongresu, který se konal od 13. června 1878, pronikl do okolí prince Otty von Bismarcka, prostřednictvím jeho tajemníka prince Von Hohenlohe. V hotelu Kaiserhof, kde po dobu berlínského kongresu De Blowitz bydlel, se seznámil s mužem, se kterým si denně v restauraci za pomoci stejně vypadajících klobouků vyměňovali motáky, které schovávali za vnitřní okraj klobouku. Vždy si dali přes noc vědět, kdy se sejdou tzv. na čaj. Pouze dvakrát museli svoji schůzku odložit.¹⁷⁷

„V roce 1878 předčasně zveřejnil text smlouvy ukončující Rusko - Tureckou válku.“¹⁷⁸ K tomu došlo tak, že jednoho dne na recepci hotelu Kaiserhof obdržel De Blowitz dopis, ve kterém stálo: *„I have watched with delight your campaign in Berlin. You would be crowning that campaign if you were the first to publish the treaty and I need not to tell you with what joy I should see you realise what would be the greatest feat of modern journalism. Vlastní překlad: S radostí jsem sledoval vaše počínání v Berlíně. Vaše počínání byste završil, kdybyste byl prvním, kdo zveřejní smlouvu, a nemusím vám říkat, jakou radostí pro mne bude vidět vás, jak realizujete největší počín moderní žurnalistiky.“*¹⁷⁹ De Blowitz chtěl, aby smlouva byla zveřejněna ve stejný den, kdy byla podepsána. Ve stejný den také končil Berlínský kongres. De Blowitzovo přání se splnilo a smlouva byla otištěna v The Times: *„At the very hour on the 13th of July when the treaty of 1878 was signed at Berlin, a London telegram announced, that the Times had published the preamble and sixty-four articles, with an English translation appended. Vlastní překlad: V časných hodinách, když byla smlouva roku 1878 podepsána v Berlíně, přišel telegram z Londýna, který oznamoval, že The Times otiskly úvodní část smlouvy a 64 dalších článků s připojeným anglickým překladem.“*¹⁸⁰ Princ Otto

¹⁷⁷ DE BLOWITZ, M. MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ. Str. 124- 125.

¹⁷⁸ Citováno dle: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. ENCYKLOPEDIJE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16 .

¹⁷⁹ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ. Str. 131

¹⁸⁰ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ. Str. 138

von Bismarck si myslel, že smlouvu De Blowitzovi zprostředkoval hrabě ze Saint Vallier, ale De Blowitz, ač často dotazován, svůj zdroj neprozradil.¹⁸¹

Asi měsíc po Berlínském kongresu se konečně De Blowitz tváří v tvář setkal s princem Otto von Bismarckem, se kterým udělal rozhovor.¹⁸² Rozhovor trval pět hodin: „*The interview- an interview which had last 5 hours - was at the end.*“¹⁸³ Díky svým novinářským schopnostem, které byly mnohdy až investigativní, ho princ Otto von Bismarck považoval za stejně nebezpečného protivníka jakým byl britský premiér Disraeli.¹⁸⁴

Napsal několik odborných knih, článků a komedií¹⁸⁵ (například Francouzský tisk a Deyfussova aféra, Evropský mír, Události minulé a problémy budoucí, Evropa v současnosti, Rozhodnutí v Beringově moři a jeho poslední knihou, která vyšla v roce 1903, jsou právě jeho paměti *Memoirs of M. De Blowitz.*¹⁸⁶ Z komedií jsou to například *Němec v Provence*, *Královská svatba ve Španělsku*, *Létající listy* a další.¹⁸⁷).

Významný evropský novinář, který se narodil v Blovicích jako Adolf Oppel, zemřel 18. ledna 1903 v Paříži.¹⁸⁸

¹⁸¹ DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 138- 139.

¹⁸² DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 140. Tato informace též v: FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16 .

¹⁸³ Citováno dle: DE BLOWITZ, M. *MEMOIRS OF M. DE BLOWITZ*. Str. 149

¹⁸⁴ FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice*. Str. 7 /aktualizované vydání, str. 16 .

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Informace o vydaných titulech čerpána z: UNZ a free website for Periodicals, Books, and Videos [online] [citováno 11.4.2012] Dostupné z < <http://www.unz.org/Author/DeBlowitzHenri> >

¹⁸⁷ Jewish Encyclopedia- Henri Georges Stephan Adolphe Oppel De Blowitz [online] [citováno 12.4.2012] Dostupné z < <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3415-blowitz-henri-georges-stephan-adolphe-opper-de> >

¹⁸⁸ Jewish Encyclopedia [online] [citováno 12.4.2012] Dostupné z:<<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3415-blowitz-henri-georges-stephan-adolphe-opper-de>> . FIEDLER, Jiří. POLAKOVIČ, Daniel. *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ- heslo Blovice* uvádí dvě data úmrtí.

3. ZÁVĚR

Svoji bakalářskou práci jsem psala s cílem nalézt co nejvíce pramenů a literatury a shromáždit je, nastudovat a sepsat kvalitní a všem srozumitelnou práci. Židovské dějiny Blovic jsem se snažila popsat od prvních doložených zmínek o přítomnosti židovského obyvatelstva až do ledna 1942, kdy byli blovičtí Židé zatčeni gestapem a jejich osud zpečetěn rozvezením do ghatt a koncentračních táborů.

Při zpracování textu jsem nejvíce pracovala s Encyklopedií židovských obcí- heslo Blovice a kapitolou Dějiny Židů v Blovicích od Josefa Weisskopfa, která je v knize Huga Golda Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti. Dále jsem také navštívila Národní archiv ČR a nahlédla jsem do židovských matrik z Blovic, do stabilního katastru a jiných údajů. Poněkud mě zarazila nepřítomnost zmínky o Blovicích ve vydaných soupisech židovského obyvatelstva a židovských familiantů. Nenalezla jsem zmínku o Blovicích ani v tlustopise, kde je zahrnut plzeňský kraj a ani v sešitě, kde je zahrnut kraj klatovský. Na mikrofilmech jsou uchovány židovské matriky narození, úmrtí a svateb. Mimo jiné i například dochovaný rodný list podepsaný Bedřichem Weisskopffem nebo údaje o rabínu Schwarzkopfovi nebo údaje o posledních Židech, kteří se v Blovicích narodili. Nesmím také opomenout vzpomínky pana Karla Krause, který mi poskytl i onu ročenku Slavnostní spis k půlstoletí Obchodního gremia v Blovicích, či informace, které mi poskytl pan magistr Josef Koželuh z muzea Jižního Plzeňska.

Ve své bakalářské práci jsem také popsala současný stav židovských památek v Blovicích a snažila jsem se jej porovnat s minulostí. Jak budovu bývalé synagogy, tak i hřbitov jsem samozřejmě navštívila osobně - dne 14. 3. 2012. Na základě své návštěvy a využití pramenů a literatury jsem se snažila o těchto památkách sepsat kvalitní a srozumitelnou podkapitolu tak, aby si o nich čtenář dokázal udělat svůj vlastní obrázek. Mým skromným přáním je, aby se podle mého popisu židovských památek a bývalých židovských domů mohl čtenář orientovat a podle něj si udělat například krásnou procházku s rodinou či přáteli. Při popisu bývalých židovských domů jsem využívala jak

Encyklopedii židovských obcí - heslo Blovice, tak i články pana Ivana Bystřického.

Při psaní své bakalářské práce jsem se mnoho dozvěděla o zdánlivě malých Blovicích, jež daly světu žurnalistu Henriho Stefana Oppera de Blowitze, který vynalezl moderní formu novinářského rozhovoru- interview. Než jsem začala shromažďovat informace a materiály pro svoji práci, nikdy dříve jsem o tomto muži neslyšela.

Novou skutečností, kterou jsem se během psaní této práce dozvěděla, je informace o sběrném místě Židů z Plzně a okolí - tímto místem byla sokolovna ve Štruncových sadech. Musím také konstatovat, že když jsem psala o zatčení a odvezení blovických Židů, tak to pro mě bylo psychicky náročné. Využívala jsem i databáze obětí holocaustu na stránkách holocaust.cz, hledala jsem fotografie ze sokolovny a vidět konkrétní tváře lidí, o kterých mi bylo jasné, že jdou na smrt, mi nezřídka vdehaly slzy do očí. Nejhorší částí hledání informací pro mě byla chvíle, kdy jsem si četla projev paní Miroslavy Němcové, kde jsem našla informaci o plzeňské Židovce, která byla v době odvezení do sokolovny maminkou teprve osmiměsíční Evičky Fischerové. I teď mě to stále dokáže rozplakat. Z blovických Židů, kteří byli zatčeni a odvezeni, nikdo holocaust nepřežil.

Je potřebné, aby se osudy nejen blovických Židů stále připomínaly. Je důležité, aby lidé věděli o tom, jaké hrůzy napáchala, nejen na Židech, celá zločinná nacistická mašinerie. Jen takto se na holocaust a strašné události 2. světové války nezapomene a nebudou se moci již nikdy více opakovat.

4. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny

Fond IS- indikační skici, součást stabilního katastru pro Blovice. Národní archiv České Republiky.

Fond SK- stabilní katastr pro Blovice. Národní archiv České republiky.

Fond HBM- matriky narozených, zemřelých a oddaných pro Židy z Blovic na mikrofilmech. Národní archiv České republiky.

Literatura

De Blowitz, *Memoirs of M. DE BLOWITZ*. New York, Doubleday Page and Co. 1903.

Fiedler, Jiří. *ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ*. Praha, Sefer 1992.

Fiedler, Jiří, Polakovič, Daniel, *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ - heslo Blovice*. Praha, Židovské muzeum do 2004.

Fiedler, Jiří, Polakovič, Daniel, *ENCYKLOPEDIÉ ŽIDOVSKÝCH OBCÍ - heslo Blovice*. Praha, Židovské muzeum od 2004

Idelsohn, A. Z., *JEWISH LITURGY AND ITS DEVELOPMENT*, Second printing, New York, Schocken books 1972.

Johnson, Paul, *Dějiny židovského národa*. Praha, Rozmluvy 2007

Khodl, Hynek, *SLAVNOSTNÍ SPIS k půlstoletí Obchodního grémia v Blovicích*. Starý Plzenec, Knihtiskárna Emil Brejcha 1938

Kieval, Hillel J., *FORMOVÁNÍ ČESKÉHO ŽIDOVSTVA. NÁRODNOSTNÍ KONFLIKT A ŽIDOVSKÁ SPOLEČNOST V ČECHÁCH 1870- 1918*, Praha - Litomyšl, Paseka 2011.

Koželuh, Josef a kolektiv autorů, *Blovice - historie školství*. Blovice, Muzeum jižního Plzeňska 2012.

Kunovský, Jaroslav; Rozkošná, Blanka. *ČESKÁ REPUBLIKA - ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY, GHETTA, SYNAGOGY, HŘBITOVY, TEMATICKÁ MAPA. III*. Doplněné vydání. Rožnov pod Radhoštěm, Bat program 2004.

Newman, Ja'akov, Sivan, Gavri'el, *JUDAISMUS od A do Z*. Praha, Sefer 1998.

Nosek, Bedřich, Damohorská, Pavla, *ÚVOD DO SYNAGOGÁLNÍ LITURGIE*, Praha, Karolinum 2005.

Nosek, Bedřich, Damohorská, Pavla, *ŽIDOVSKÉ TRADICE A ZVYKY*, Praha, Karolinum 2010.

Pěkný, Tomáš. *HISTORIE ŽIDŮ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ*. vydání I. Praha, Sefer 2001.

Rozkošná, Blanka, Jakubec, Pavel. *ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY ČECH - HISTORIE A PAMÁTKY ŽIDOVSKÉHO OSÍDLENÍ ČECH*. vydání I. Brno, Era 2004.

Sasson, Haim Hillel Ben, *A HISTORY OF THE JEWISH PEOPLE*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press 1985.

Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha, Vyšehrad 1994.

Sládek, Pavel, *MALÁ ENCYKLOPEDIJE RABÍNSKÉHO JUDAISMU*, Praha, Libri 2008.

Sláma, Petr, *TANU RABANAN- ANTOLOGIE RABÍNSKÉ LITERATURY*, Praha, Vyšehrad 2010.

Steinová, Iva, *MACEVA. ŽIDOVSKÝ NÁHROBEK A SYMBOLIKA VÝZDOBY VE SVĚTLE TRADICE- MATZEVA. THE JEWISH TOMBSTONE AND THE SYMBOLISM OF ITS DECORATION IN THE LIGHT OF TRADITION*, Praha, Národní památkový ústav 2011.

Stemberger, Günter, *TALMUD A MIDRAŠ- ÚVOD DO RABÍNSKÉ LITERATURY*, Praha, Vyšehrad 2011.

Vránková, Olga a kolektiv autorů. *BLOVICE CÍRKEVNÍ A ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY*, Blovice, Muzeum jižního Plzeňska 2010.

Vries, Simon Phillip de, *ŽIDOVSKÉ OBŘADY A SYMBOLY*, Praha, Vyšehrad 2008.

Večeřová, Petra, *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha, Olympia 2009.

Weisskopf, Josef, *Dějiny Židů v Blovicích* in Gold, Hugo, *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno, Židovské nakladatelství 1934.

ŽIDOVSKÁ CESTA NA PLZEŇSKU - creative studio, 2001 - elektronický optický disk.

5. INTERNETOVÉ ZDROJE

BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část I.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027> >

BYSTRICKÝ, Ivan. *Holocaust a blovičtí Židé*, 26.1.2010 [online][citováno 7.4.2012] Dostupné z < <http://www.blovice.info/pdf/holocaust.pdf> >

HAUNER,Adam. *O potaši a spálených lesích* [online, citováno 7.4.2012]. Dostupné z: < <http://www.hauner.cz/GC31A8X/> >

HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Regina Löwyová* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1634478> >

HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Regina Löwyová* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1634478> >

HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Antonín Radnitzer* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1749905> >

HOLOCAUST.CZ, *Databáze obětí- Heřman Radnitzer* [online] [citováno 8. 4. 2012] Dostupné z < <http://www.holocaust.cz/cz/victims/PERSON.ITI.1749944> >

Jewish Encyclopedia- Henri Georges Stephan Adolphe Opper De Blowitz [online] [citováno 12.4.2012] Dostupné z < <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3415-blowitz-henri-georges-stephan-adolphe-opper-de> >

KODERA, Radovan. *Židé opouštěli Plzeň, většina navždy.* [online] [citováno 23.4.2012] Dostupné z < http://zpravy.idnes.cz/zide-opousteli-plzen-vetsina-navzdy-dvx-/domaci.aspx?c=A080118_092845_domaci_itu >

Nahlížení do katastru nemovitostí [online] [citováno 10.4.2012]. Dostupné z < <http://nahliznidokn.cuzk.cz/VyberParcelu.aspx> > (citace číslo 144, 149, 150, 153- vždy se při otevření odkazu zobrazí jen stránka vyhledávání parcel, nikoliv přímo konkrétní parcela)

NĚMCOVÁ, Miroslava. *Projev u příležitosti dne PAMÁTKY OBĚTÍM HOLOCAUSTU 27.1.2012* [online] [citováno 7.4.2012]. Dostupné z: < <http://www.fzo.cz/wp-content/uploads/Projev-Miroslavy-Němcové-27.1.2012.pdf> >

Stránky města Petites Dalles. [online] [citováno 23.4.2012] Dostupné z < <http://www.les-petites-dalles.org/Images/Blowitz02.jpg> >

UNZ a free website for Periodicals, Books, and Videos [online] [citováno 11.4.2012] Dostupné z < <http://www.unz.org/Author/DeBlowitzHenri> >

6. RESUMÉ

The aim of this bachelor work is to describe the history of the Jewish community in Blovice from its inception to its extinction, describe the current state of Jewish sights and to compare it with the past. Last but not least, to map the Jewish houses, their arrangement and their current status if existing. Another aim of my bachelor work is to depict the life of very famous Jewish resident of Blovice- the world famous journalist Henri Stefan Opper de Blowitz and also to describe the business union which was founded also by Jews from Blovice.

This bachelor work is divided to one main chapter and four secondary chapters. The main chapter concentrates on Jewish history of the town Blovice, which lasted almost 324 years. The first notes mentioning two Jewish men living in Blovice are dated in 1618 and continue until January 1942 when Jews from Blovice were arrested by nefarious Gestapo. The following secondary chapter is devoted to Jewish sights in Blovice and to their present condition. I have personally visited the Jewish Synagogue and cemetery in Blovice on 14.3.2012. The Second secondary chapter is called Jewish houses and districts. Third secondary chapter concentrates on business union of Blovice, which brought together (not only) Jewish merchants from Blovice and it's surroundings. Last chapter is devoted to the world famous journalist Henri Stefan Opper de Blowitz, who is famous for being the first person who used modern form of an interview while talking to prince Otto von Bismarck. While working on this secondary chapter his memoirs were used- Memoirs of M. De Blowitz.

The essential source of information was the Encyclopedia of the Jewish communities - headword Blovice, which was written by Master Jiří Fiedler and Master Daniel Polakovič from Jewish museum in Prague. This encyclopedia briefly describes the fundamental and important data, events or names associated with Jewish settlement in Blovice. Another important book which was used is called Jews and Jewish communities in Bohemia and the past and present written by Hugo Gold, especially appreciated chapter on History of Jews in Blovice by Josef Weisskopf. In above mentioned sources I have found

significant information which played very important role in my following search for other materials. Finally, I have tried to closely examine all of these materials and describe them in a great detail.

I also visited National Archives of the Czech Republic in Prague, where I looked at archives of HBM fund which brings together parcel listings and Jewish registers of Blovice. Also, I mustn't forget to mention Mr. Karel Kraus, who told me his memories and Master Josef Koželuh, who works at museum of Southern region in Pilsen and told me many important facts.

I also would like to recommend some of the books I used when writing this bachelor work. Books depicting the course of Jewish worship, special ceremonies and the way the Jews celebrate their holidays are following: Introduction to the synagogue liturgy and also Jewish customs and Traditions, both written by Bedřich Nosek and Pavla Damohorská.

While I was depicting Jewish cemetery I really appreciated book by Iva Steinová Matzeva- Jewish tombstone and it's symbolism in the light of tradition. Range of books depicting Jewish history are as following: History of the Jews in Bohemia and Moravia written by Tomáš Pěkný, Making of Czech Jewry by Hillel J. Kieval. Finally, A history of the Jewish people by Haim Hillel ben Sasson I consider as the most essential book written on Jewish history.

When writing my bachelor work, I found out some information which was new to me. I found out whole new existence of Henri Stefan Opper de Blowitz, because I have never heard about him. For example, I have never known that the Sokol house at Štrunc orchards was the place where the captured Jews from Pilsen and surroundings were collected. Writing about the life of Jews in Blovice and about holocaust was very emotional and exhausting for me since I also used databases of holocaust victims on web pages holocaust.cz and I was also looking for pictures of Jews in Sokol house. Seeing concrete people and faces who suffered a lot makes it hard not to cry. Worst moment for me was to read a true story in a speech given by Miroslava Němcová about Jewish mother of a little girl Evička Fischerová, who was 8 months old during

the time Jews were dragged away. I was thinking about what was going through that mother 's mind. It always makes me cry when I think about it.

My humble wishes would be if my description of Jewish history, sights and former Jewish houses could serve as a little guide, which can be used to make a nice walk with family or friends according to it. I tried to write my bachelor work in an understandable way for everyone. For people who are not really into Jewry I recommended some useful books to make their knowledge little broader.

I feel I have to mention that when I visited former synagogue and Jewish cemetery in Blovice, I felt some kind of shivering. The spirit of former Jewish presence still remains there even though all Jews were killed in holocaust.

It is necessary to remind people about terrible Jewish destiny. It is important to know about terror which was committed on Jews during 2nd World War. It is important to remind people about what nefarious Nazi machinery did to Jews and other racially inconvenient people - arresting, torturing and killing them in gas chambers. Only by reminding people we can avoid horrific events during 2nd World War to be repeated again.

7. PŘÍLOHY

Příloha č.1

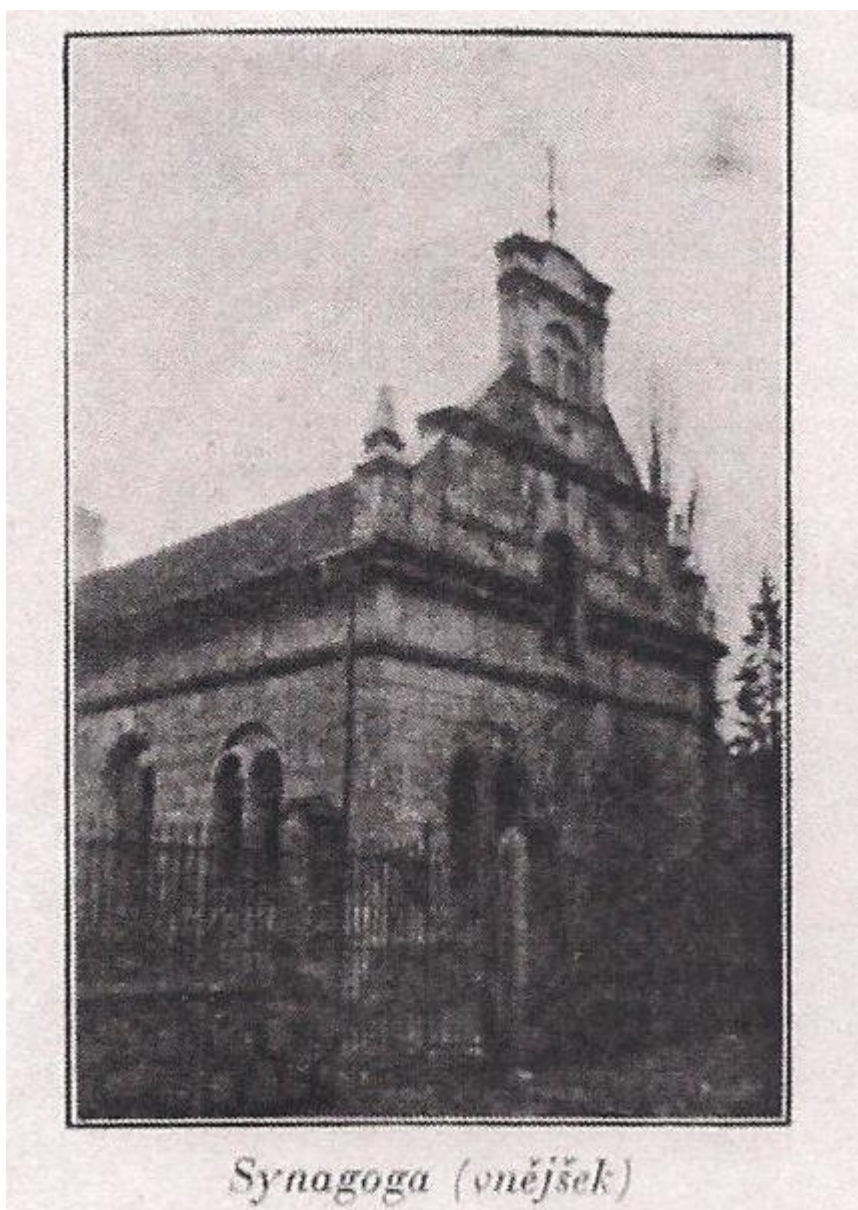
Původní podoba blovické synagogy. Zdroj: fotoarchiv Židovského muzea v Praze, číslo negativu 019756, číslo souboru 30157/2. Nedatováno

Přílohač.2

Současná podoba synagogy v Blovicích. Fotografie pořízena autorkou dne 20.4. v Blovicích

Příloha č.3

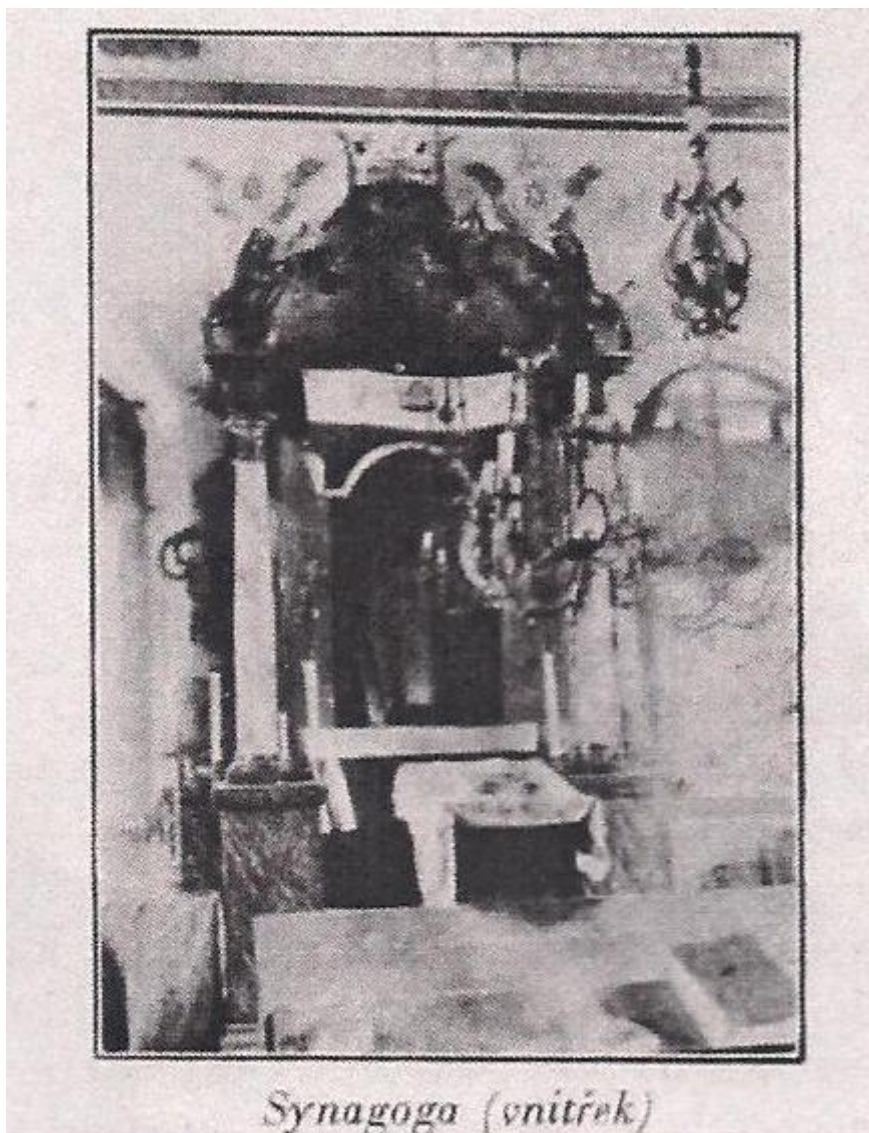
Původní podoba blovické synagogy. Zdroj: Weisskopf, Josef, *Dějiny Židů v Blovicích* in Gold, Hugo, *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno, Židovské nakladatelství 1934.

Příloha č.4

Současná podoba synagogy v Blovicích. Fotografie pořízena autorkou dne 20.4. v Blovicích

Příloha č.5

Detail svatostánku (Aron ha-kodeš). Zdroj: Weisskopf, Josef, *Dějiny Židů v Blovicích* in Gold, Hugo, *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno, Židovské nakladatelství 1934.

Příloha č.6

Původní interiér blovické synagogy. Pohled směrem ke svatostánku.

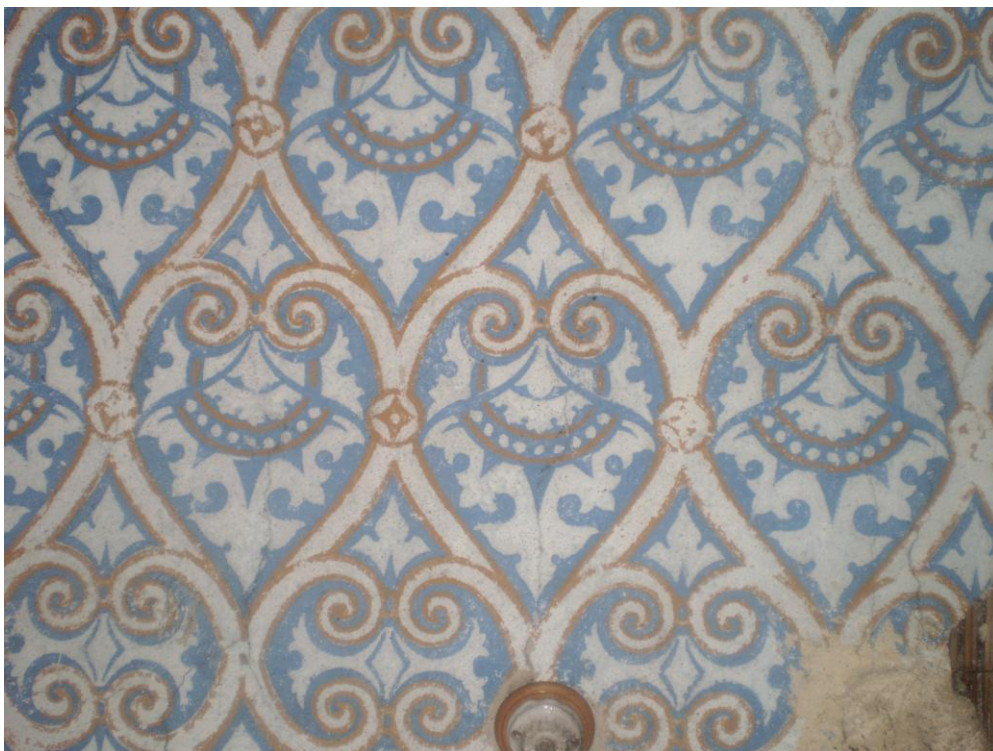
Zdroj: fotoarchiv Židovského muzea v Praze, číslo negativu 030157-02,
číslo souboru 30157/2. Nedatováno.

Příloha č.7

Původní interiér blovické synagogy. Zdroj: fotoarchiv Židovského muzea v Praze, číslo negativu 030157-03, číslo souboru 30157/2.

Nedatováno.

Příloha č.8

Detail dochované stropní malby na půdě bývalé synagogy v Blovicích.

Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích

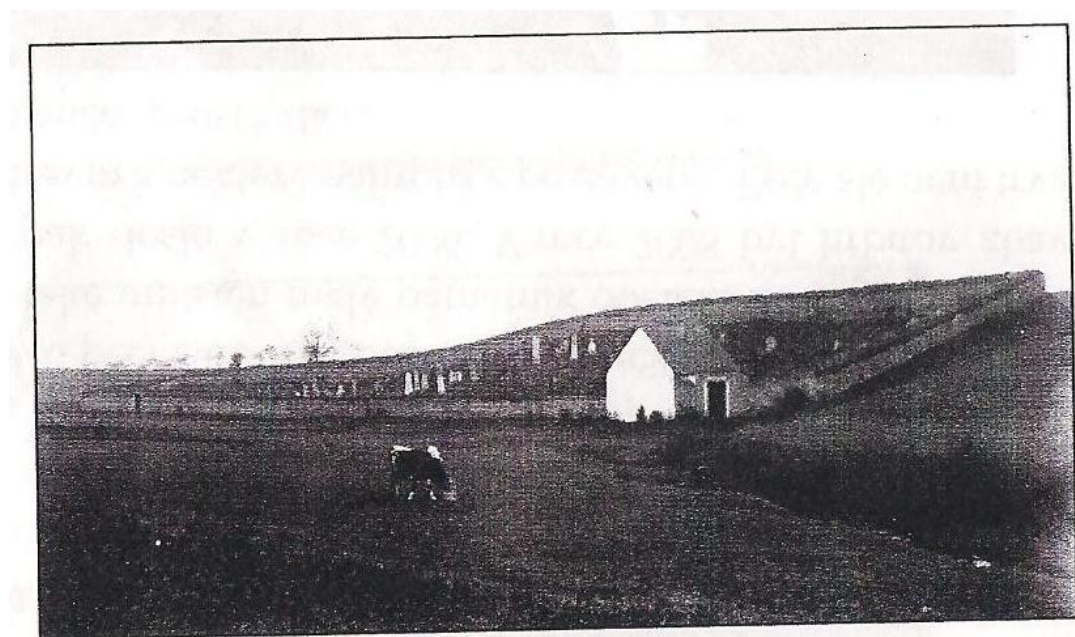
Příloha č.9

Detail dochované stropní malby. Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích

Příloha č.10

Detail dochované stropní malby. Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.11

Pohled na židovský hřbitov z roku 1914

Dobová fotografie židovského hřbitova, v pravém (SZ) rohu márnice. Zdroj: Vránková, Olga a kolektiv autorů. *BLOVICE CÍRKEVNÍ A ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY*, Blovice, Muzeum jižního Plzeňska 2010.

Příloha č.12

Pohled na hřbitov z přibližně stejného místa jako na předchozí fotografii. Foto autorka, dne 20.4.2012 v Blovicích.

Příloha č. 13

Původní podoba židovského hřbitova v Blovicích. Zdroj: fotoarchiv Židovského muzea v Praze, číslo negativu 001692, číslo souboru 30157/2. Nedatováno.

Příloha č. 14

Pohled na tentýž náhrobek, který je téměř uprostřed předchozí fotografie.

Foto autorka, dne 20.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.15

Židovský hřbitov v Blovicích. Zdroj: fotoarchiv Židovského muzea v Praze, číslo negativu 018622, číslo souboru 30157/2. Nedatováno.

Příloha č.16

Pohled na židovský hřbitov z nejstarší západní části směrem na východ. Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.17

Pohled z přibližného středu hřbitova směrem k východu. Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.18

Pohled na židovský hřbitov z východu směrem na západ. Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.19

Památníček pro Židy, kteří zahynuli v době nacistické okupace. Foto autorka, dne 20.4.2012 v Blovicích.

Příloha č.20

Foto autorka, dne 14.3.2012 v Blovicích.

Památník bílovickým občanům, kteří padli ve světových válkách. Foto autorka, dne 20.4.2012 v Blovicích.

Příloha č.22

Pamětní deska světoznámého žurnalisty Henriho Stefana Oppera de Blowitze. Foto autorka, dne 20.3.2012 v Blovicích.

Příloha č.23

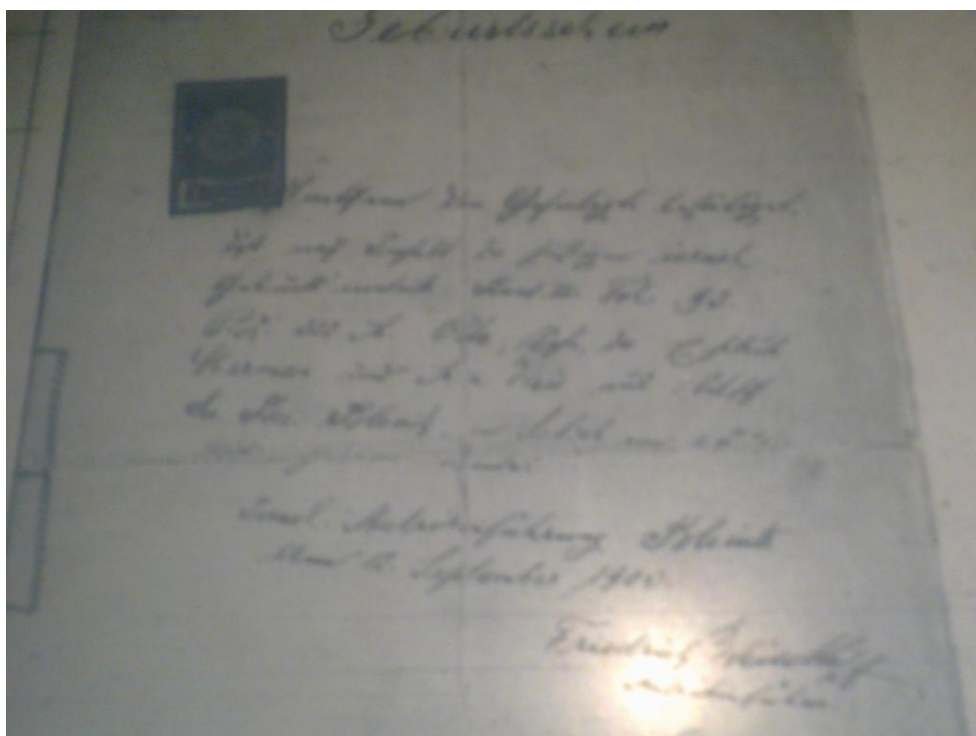
Henri Stefan Opper de Blowitz. Zdroj: Stránky města Petites Dalles. [online] [citováno 23.4.2012]
Dostupné z < <http://www.les-petites-dalles.org/Images/Blowitz02.jpg> >

Příloha č.24

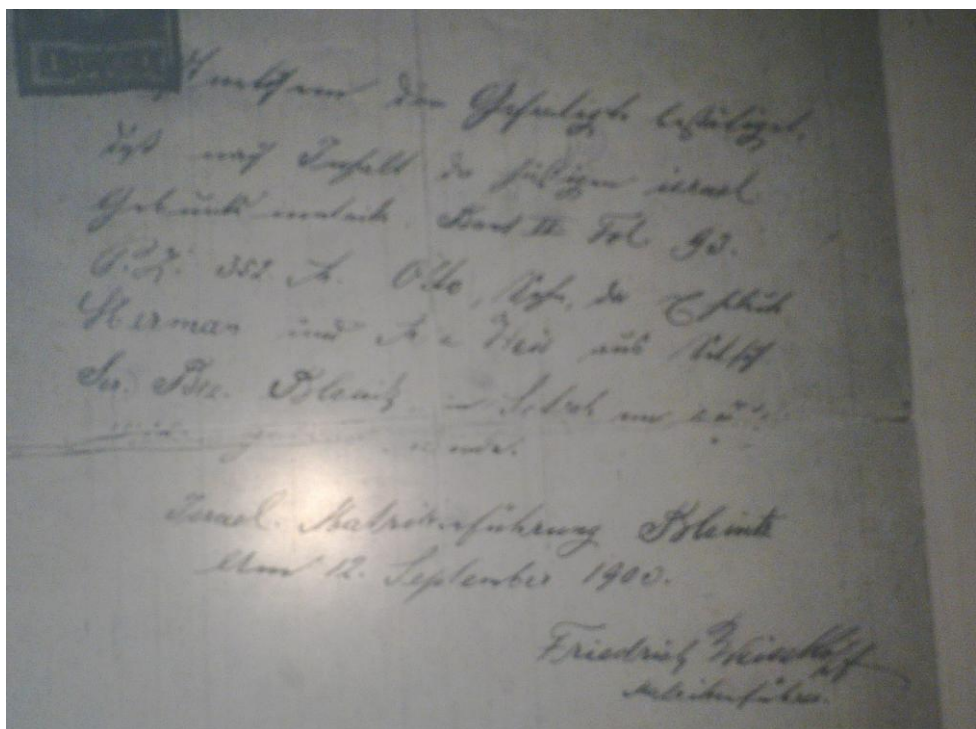
Leopold Fischl zvaný Kulif a Bedřich Weisskopf, někdejší starostové židovské náboženské obce v Blovicích. Zdroj: Weisskopf, Josef, *Dějiny Židů v Blovicích* in Gold, Hugo, *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno, Židovské nakladatelství 1934

Příloha č.25

Rodný list podepsaný Bedřichem Weisskopfem. Foto autorka, dne 20.3.2012 v Národním archivu ČR v Praze. Přefoceno z mikrofilmu č. HB 39.91.

Příloha č.26

Rodný list podepsaný Bedřichem Weisskopfem- detail. Foto autorka, dne 20.3.2012 v Národním archivu ČR v Praze. Přefoceno z mikrofilmu č. HB 39.91.

Příloha č.27

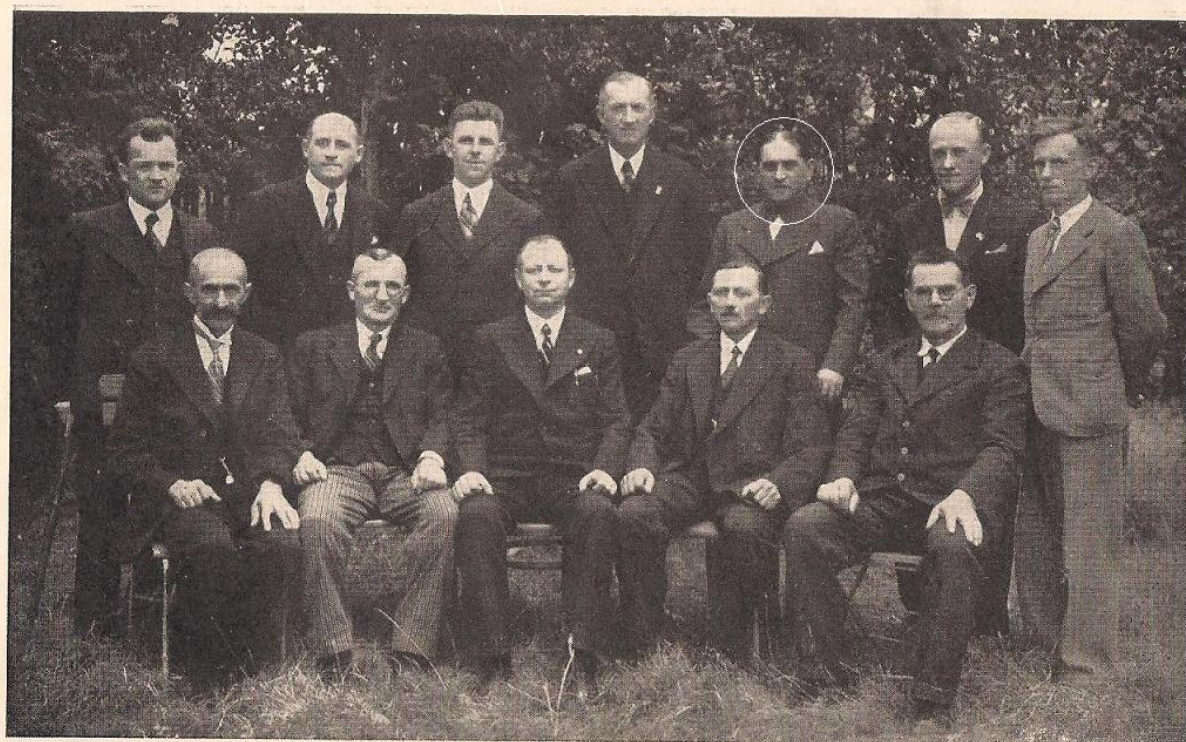
Vlastní překlad rodného listu (příloha č. 25 a 26): „ *Geburtsschein- rodný list. Kolek za 1 korunu, kterým podepsaný potvrzuje, že dle obsahu zdejší izraelské matriky narození svazek II. Fol. 93 č.pol. 352 M. OTTO, syn manželů Heřmana a Anny Weissových ze Seče, soudní okr. Blovice, v Seči dne 7. července 1892 narozen byl. Israelitská správa matrik Blovice dne 12.9.1903 Friedrich Weisskopf.*“

Zdroj: mikrofilm HB 39.91. Národní archiv České Republiky.

Příloha č.28

Antonín Radnitzer, někdejší starosta židovské náboženské obce v Blovicích a Josef Weisskopf, autor kapitoly Dějiny Židů v Blovicích v knize Huga Golda. Zdroj: Weisskopf, Josef, *Dějiny Židů v Blovicích* in Gold, Hugo, *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno, Židovské nakladatelství 1934

Příloha č.29

EVA

ZLEVA.

VÝBOR GREMIA V ROCE 1938.

Sedící: A. Adler, V. Keller, starosta J. Popek, Fr. Hančík, R. Bečvář.

Stojící: V. Kašpárek, J. Škořepa, Al. Kořínek, J. Svach, M. Ornstein, Fr. Brandl, tajemník H. Khodl.

Členové blovického obchodního grémia. Max Ornstein je stojící, třetí z prava (bílý kroužek). Zdroj: Khodl, Hynek, *SLAVNOSTNÍ SPIS k půlstoletí Obchodního grémia v Blovicích*. Starý Plzenec, Knih tiskárna Emil Brejcha 1938.

Příloha č.30

Heřman Radnitzer. Zdroj: BYSTRICKÝ, Ivan. *Blovičtí občané- oběti 2. světové války část 1.- Židé* [online] [citováno 7.4.2012] Dostupné z <<http://blovice.info/view.php?cisloclanku=2010030027>>

Příloha č.31

Židé u Sokolovny ve Štruncových sadech. Zdroj: KODERA, Radovan. *Židé opouštěli Plzeň, většina navždy*. [online] [citováno 23.4.2012] Dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/zide-opousteli-plzen-vetsina-navzdy-dvx-/domaci.aspx?c=A080118_092845_domaci_itu>

Příloha č.32

Židé u Sokolovny ve Štruncových sadech. Zdroj: KODERA, Radovan. *Židé opouštěli Plzeň, většina navždy*. [online] [citováno 23.4.2012] Dostupné z < http://zpravy.idnes.cz/zide-opousteli-plzen-vetsina-navzdy-dvx-domaci.aspx?c=A080118_092845_domaci_itu >

Příloha č.33

Pamětní deska, která je věnována Židům z Plzně a okolí, kteří zahynuli v koncentračních táborech. Foto autorka, dne 21.4.2012.

|